لـــوړو زده کـــړو وزارت

ننګـــــرهـــار پوهنتـــــون

حقوق او سیـاسي علـومو پوهنځی

قضـــــا او څـــارنوالـی څانګه

جزا او جنایي علومو ډیپارتمنټ

د څـارنوالی پیژندنه او اوسنۍ وضعیت ته یې کتنه

(د لسـانـس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکی: سمیع الله (ساحل)

لاربنود استاد: پوهنیار نور الله نوري (مجددي)

کال.....۱۴۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

د هرڅه د مخه د **الله تعالی** حمد او ثنا ادا کوم چې د انسان د ټولو چارو مرستندوی او بشپړوونکی دی.

د **خدای تعالی** شکر ګذار یم چې ما ته یې دا توفیق راکړ تر څو د لیسانس دورې د فراغت سند د تر لاسه کولو په خاطر خپل پایلیک د (د څارنوالۍ پیژندنه او اوسنې وضعیت ته یې کتنه) تر عنوان لاندې ترتیب او بشپړ کړم. تر څو چې قاضیان، څارنوالان، مدافع وکیلان او پولیس چې په دندو کې د څارنوالۍ ارګان سره مخامخ کیږي او یا د ټولنې عام وګړي چې ژوند کې راغلو جزایي ستونزو د حل لپاره څارنوالۍ ته مراجعه کوي د لا زیاتې اشنایی سبب وګرځي. همدارنګه وکولای شو. بله دا چې د څارنوالۍ د ارګان په اړه چې کومې پوښتنې د افغانستان اسلامي آمارت په واکمنې کې د خلکو په ذهنونو کې مطرح کیږي د شرایطو مطابق د واقعیتونو په رڼا کې ځواب ووایو.

د مونوګراف د ترتیب په برخه کې چې له ما سره کومو استادانو مرسته کړې، په تیره بیا د ننګرهار پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو د پوهنځي له ښاغلی ښوونکی پوهنیار نورالله نوري (مجددي) صیب څخه چې زما د رهنما ښوونکی هم وه ډېر زیات مننوي یم. کور یې ودان، الله دې عمر دراز ورکړي.

ما خپل مونوګراف د(د څارنوالۍ پیژندنه او اوسنې وضعیت ته یې کتنه) تر عنوان لاندی ترتیب او منظم کړی، هیله ده چې د لوستونکو لپاره ګټور تمام شي .

په درنښت

سمیع الله ساحل

د ننګرهار پوهنتون د حقوقو اوسیاسي علومو پوهنځي زده کړیال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنـــــــډيز

څارنوالۍ يو تحقيقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پاڼه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتيبوي او د جزايي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولنې د نماينده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنايي عدالت د غوره تامين په موخه دعوي مخ ته وړي.

څارنوالي اهميت دا ده چې په دولت يو مهم ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمايه کوي. څارنوالۍ له لدې کبله اهميت لري چې دعوو ته په ښه شکل سره د رسيدګي لپاره يواځينې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده. بل دا چې څارنوالۍ هغه بنسټ ده چې د جزايي دعوي په درې ګونو مرحلو او تجديد نظر کې رول لري نو له اهميت څخه خالي نده چې وڅيړل شي. څارنوالۍ په ټولنه کې جنايي عدالت تامينوي، د څارنوالۍ په شتون سره د مظلومانو حقوق تامينږي.

د څارنوالۍ هدف دا ده چې د جزايي دعوي اړوند حقيقي او ريښتيني تحقيق ترسره کړي.د څارنوالۍ په تشکيل او ترکيب پورې د ټرلو چارو ترسره کړي. همدارنګه په محکمه کې د تورن په خلاف د جزايي دعوي اقامه کړي او د مظنون او متهم خلاف د تورن ليک يا اتهامنامې او صورت دعوي ترتيب کړي.

څارنوالۍ داساسي دندې عبارت دې له' د ټولو جرمونو څيړل او د جزايي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقيبول او همدارنګه د جرم د تحقيق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفيذ د بهير او د ازادي د سلب ځايونو څارنه کول.

د افغانستان اسلامي جهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون (۶) ماده وايي چې د څارنوالۍ اداره له درېيو برخو جوړه څخه جوړه شوي ده.د سترې محکمې څارنوالۍ، د استيناف محکمې څارنوالۍ ګانې او د ابتدائيه محکمې څارنوالۍ ګانې.د څارنوالي ارګان يو مشروع ارګان ده چې په اسلامي شريعت او د افغانستان په ټولو قوانينو کې مشروعيت ثابت ده او ځانګړي بابونه او قوانين په دې اړه وضع شوي دي.

د څارنوالي دنده د ټولو جرمونو څيړل او د جزايي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقيبول دی همدارنګه د جرم د تحقيق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفيذ د بهير او د ازادي د سلب ځايونو څارنه کول دي. د څارنوالي موخې د د قانون د ټينګښت او د عدالت د تامينولوپه منظور، د فردي او عامه حقوقو او ازاديو ساتنه کول او د څارنوالۍ د اداري د څارنوالانو او ملکي خدمتونو د کارکوونکو د ذاتي چارو تنظيمول دي چې داسې نورې ډيرې ګڼې موخې هم لري.

همدارنګه اړوند بله مهمه موضوع څارنوال ده چې څارنوال هغه شخص ته ويل کيږي چې د حکومت لخوا د قانون مساويانه پلي کولو د موخې لپاره ګومارل شوي وي يا هغه حقيقي شخص ده چې د شکمن او تورن خلاف د تورن ليک د ترتيب شروع بيا په درې ګونو محکمو کې د تورن خلاف صورت دعوي مخې ته وړي.عموماً څارنوالان په دوه ډوله دي، لمړي مستنطق چې د تحقيق څارنوال هم ورته ويل کيږي. او دوهم د تعقيب څارنوال څخه عبارت ده. خو ولې په کل کې دواړه د لوې څارنوالۍ کدرغړي پيژندل کيږي، او د مساوي حقوقو او امتيازاتو څخه برخمن دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د موضوعاتو لړ ليک

سريزه.....ه
د څيړنې اهميت .....و
د څيړنې ستونزه.....و
د څيړنې موخې.....و
د څيړنې پوښتنې.....ز
د څيړنې د اختيار لاملونه.....ز
د څيړنې کړنلاره.....ح

لمړی فصل

د څارنوالي پيژندنه

لمړی مبحث: د څارنوالۍ پيژندنه.....1
لمړی مطلب: لغوي تعريف.....1
دوهم مطلب: اصطلاحي تعريف.....1
دوهم مبحث: د څارنوالۍ د بنسټ مشروعيت.....2
لمړی مطلب: د اسلامي شرعيت له نظره د څارنوالي مشروعيت.....2
دوهم مطلب: د قانون له نظره د څارنوالۍ مشروعيت.....3
درېيم مبحث: د څارنوالۍ موخې.....3
څلورم مبحث: د څارنوالۍ دندې.....4
پنځم مبحث: د افغانستان د څارنوالۍ تشکيل.....4
لمړی مطلب: د ستري محکمې څارنوالي.....4
دوهم مطلب: د استيناف څارنوالي.....5
درېيم مطلب: ابتداييه څارنوالي.....6
څلورم مطلب: د څارنوالي د عالي شورا دندې.....7
پنځم مطلب: د لوی څارنوال دندې.....7
شپږم مطلب: د څارنوالي د اداري د مرستيالانو دندې او واکونه.....8

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم مبحث: د څارنوال پیژندنه.....8
لمړی مطلب: د تحقیق څارنوال پیژندنه.....9
دوهم مطلب: د قضایي تعقیب څارنوال پیژندنه.....10
درېیم مطلب: د څارنوالانو دندې.....10
څلورم مطلب: د څارنوالانود استخدام شرایط.....10
پنځم مطلب: د څارنوال صلاحیتونه.....11
شپږم مطلب: د څارنوال اړوند پرنسیپونه.....11
اوو مطلب: د څارنوال مکلفیتونه.....12
اووم مبحث: د څارنوالي تاریخي بهیر د افغانستان په قوانینو کې.....15

دوهم څپرکی

د څارنوالي څرنګوالی په مختلفو محاکماتي سیستمونو کې

لومړی مبحث: په اتهامي محاکماتي سیستم کې د څارنوالي څرنګوالی.....21
لومړی مطلب: د اتهامي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوي.....21
دویم مبحث: په تفتیشي محاکماتي سیستم کې د څارنوالي څرنګوالی.....22
لومړی مطلب: د تفتیشي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوي.....22
درېیم مبحث: په مختلط محاکماتي سیستم کې د څارنوالي څرنګوالی.....23
لومړی مطلب: د مختلط محاکماتي سیستم ځانګړتیاوي.....23
څلورم مبحث: په اسلامي محاکماتي سیستم کې د څارنوالي څرنګوالی.....24
لومړی مطلب: د اسلامي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوي.....27

درېیم څپرکی

د څارنوالي اوسنۍ وضعیت ته کتنه

د څارنوالي اوسنۍ وضعیت ته کتنه.....29
پایله.....32
وړاندیزونه.....33
ماخذونه.....34

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســـــریزه

الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور انفسنا. من يهده الله، فلا مضل له، و من يضلل فلا هادي له، اشهد ان لا اله الا الله، واشهد ان محمد عبده ورسوله. و قال الله تعالى'

«يآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُواْ أَن تُصِيبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»[1]

ژباړه: اې مومنانو که کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بيا په خپلو کړو پښيمانه شئ.

دا چې انسان ټولنيز مخلوق ده او او ټولنيز ژوند ته اړتيا لري چې پرته له ټولنې يې ژوند نيمګړی او حتی ناممکن ده، نو د ژوند د چارو، حقوقو او مصالحو ساتنې لپاره يې په ټولنه کې داسې قواو ته اړتيا پيداکيږي چې مقاومې او له ځان سره اجرايوي ضمانت ولري، تر څو د دوي ګټې خوندې کړای شي. نو د دې تشې د ډکولو لپاره لمړی اجرايوي ځواک او بيا قضا او د قانون جوړونې مهمې قواوې دي تر څو د دوي حقوق خوندې کړای شي. نو دا دي په دې بحث کې د اجراييه قوې او په ځينو هيوادنو کې د قضايه قوې يو ډول چې څارنوالي بلل شوي ده څيړل شوي ده. دا داسې ارګان ده چې د افرادو، ټولنو، قومونو او دولتونو حقوق او اړتياوي ور پورې تړلي دي. خلک د څارنوالي په برخه کې سره با تعادله دي، يا په بله معنی دلته دوه اړخونه دی چې څارنوال او عدالت غوښتونکی متهم او هر يو له دوي څخه د څارنوالۍ پيژندنې ته اړتيا لري، چې څارنوال تحقيق، دعوي د اقامې طريقې او کيفيت پيژندنې ته اړيتا لري او متهم د تحقيق ورکول او يا ځواب ورکول اصولو او هغه څه چې په ده باندې لازم دي چې اجرا يې کړي او ترې امتناع وکړي پيژندلو ته اړ دی، نو ددې لپاره چې د څارنوالۍ په شرعي قانوني حيثيت او همدارنګه د څارنوالۍ اوسنې وضعيت، فعاليت، دندو او اجراتو باندې پوه شو له علمي او عملي نظره يې اهميت بيانوو.

زمونږ ددې ليکنې څخه هدف د څارنوالۍ او څارنوال اړوند معلومات او په نړۍ کې جزايي قضيو ته مختلفو محاکماتي سيتمونو کې د څارنوالي د فعاليت او موقف واضح کول او د څارنوالۍ د ځايګاه تثبيت کول دي. همدارنګه ددې ليکنې په ترڅ کې په افغانستان کې د څارنوالۍ تاريخي رول باندې رڼا اچولو سربيره د افغانستان آسلامي آمارت دويمه دوره کې د څارنوالۍ په فعاليت رڼا اچول او د څارنوالۍ وضعيت روښانه کول دي. او هغو پوښتنو ته ځواب ورکول کومې چې د ټولنې عامو وګړو، قاضيانو، څارنوالانو او پوليسو په ذهنونو کې د څارنوالۍ د ارګان اړوند ګرځي را ګرځي. اړوند پايليک مو په دريو فصلونو

[1]. قرآن کريم، [الحجرات،اية ۶]

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې ویشلي ده چې په لمړي فصل کې څارنوالۍ پیژنده، په دویم فصل کې د څارنوالۍ رول په مختلفو محاکماتي سیستمونو کې او په درېیم فصل کې د څارنوالۍ اوسنې وضعیت ته کتنې باندې بحث شوی.

الف ـ د څېړنې اهمیت

ددې څېړنې اهمیت په لاندې نقاطو کې بیانولی شو:

۱-دا چې انسان یو ټولنیز مخلوق ده او پرته له ټولنې ژوند ژوند ممکن نده نو دا اړینه موضوع ده چې د انسانانو ترمنځ شخړې او منازعات یو داسې قانون یا چوکاټ په اساس وڅېړل شي چې د دوي د غوښتنو مطابق وي چې دغه دنده څارنوالي ترسره کوي.

۲- بل دا چې څارنوالۍ هغه بنسټ ده چې د جزایي دعوي په درې ګونو مرحلو او تجدید نظر کې رول لري نو له اهمیت څخه خالي نده چې وڅېړل شي.

۳-څارنوالۍ په ټولنه کې جنایي عدالت تامینوي، د څارنوالۍ په شتون سره د مظلومانو حقوق تامینږي.

۴- لدې کبله د څارنوالۍ موضوع اهمیت لري چې د شخص د مجرمیت او عدم مجرمیت سرنوشت ټاکل کیږي.

۵-څارنوالۍ د تورن پر وړاندې د دولت له حقوقو تامین او دفاع کوي همدارنګه د دولت پر وړاندې د تورن حقوق تامینوي.

ب- د څېړنې ستونزه

دا چې د افغانستان سیاسي نظام له جمهوریت څخه آمارت ته واوښت، نو ټولو حقوقي ادارو کې ګڼ شمیر تغیرات راغلل چې د څارنوالۍ ارګان هم تر ې مستثنا نه وه. نو ومو غوښتل چې د څارنوالۍ تشکیل او د فعالیت ډول یې د اسلامي امارت په دوره کې وڅېړو او هغو پوښتنو ته ځواب ووایو کوم چې اوسمهال د څارنوال اړوند شتون لري.

ج ـ د څېړنې موخې

ددې څېړنې موخې عبارت دې له:

۱- د څارنوالۍ د واقعي معنا او مفهوم تثبیت او تشخیص کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- قاضیانو، څارنوالانو، مدافع وکیلانو او پولیسو د څارنوالۍ سره لا ډیر اشنایي کول.

۳- د څارنوالۍ د ارګان د عملي کړنو او قانوني موادو برسي کول او ښودل چې تر کومې کچې پورې قانون تطبیق کیږي.

۴- دا ثابتول چې ایا څارنوالۍ په عمل کې د قانوني ښودل شوي استقلال سره سم استقلال لري او کنه؟

۵- د لیسانس دوري د فراغت سند د تر لاسه کولو لپاره تر څو یې له امتیازاتو څخه برخمن شي.

۶- د ټولو هغو پوښتنو ځواب کول چې اوسمهال د څارنوالۍ د ارګان اړوند شتون لري.

د- د څیړنې اړوند پوښتنې

په دې څیړنې پورې اړوند لاندې پوښتنې ځواب کیږي لکه:

۱- د یو نظام او حکومت په ادانه کې د څارنوالۍ د شتون څه اهمیت لري؟

۲- آیا اوس مهال څارنوالی اداره د افغانستان اسلامی امارت په اساسی تشکیلاتو کې ځای لری؟

۳- د اسلام له نظره څارنوالي او فعالیت یې د یو نظام په عدلي سکتور کې شرعی جواز لری؟

۴- دمګړی د تحقیق، قضائی تعقیب او د حکم تنفیذ څخه نظارت چې د څارنوالۍ له بنسټیزو دنده او واکونو څخه وه د چا او کومې اداري لخوا تر سره کیږی؟

۵- د لوی څارنوالۍ تشکیل په څه ډول دی. کومې مرستیالۍ او ریاستونه تشکیل کې لري؟

ه- څیړنې د اختیار لاملونه:

۱-ددې موضوع روښانه کول چې د څارنوالۍ ارګان د کومو موخو د تعقیب او تر لاسه کولو لپاره جوړ شوي ده؟ او آیا دغه موخې په عمل کې تر لاسه کیږي او کنه؟

۲-ددې موضوع روښانه کول چې آیا اوس مهال(د افغانستان اسلامي امارت دویمه دوره) کې د څارنوالي ارګان شتون لري او کنه؟ او آیا عملاً فعالیت ترسره کوي؟

۳-او همدارنګه دا په ګوته کول چې آیا څارنوالي خپل استقلالیت ساتلی ده او کنه؟ که ساتلی ده نو تر کومې کچې پورې استقلالیت ساتلی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و- د څېړنې کړنلاره

ددې لپاره چې زمونږد پایلیک عنوان د (څارنوالۍ پیژندنه او اوسنې وضعیت ته یې کتنه) ده، نو اړونده عنوان په دوه برخو ویشل شوي ده، چې لمړي برخه یې د څارنوالۍ پیژندنه ده. نو پدې برخه کې د څېړنې غوښتنه دا وه چې باید کتابتوني او تحلیلي میتود څخه استفاده وشي. ځکه چې د څارنوالۍ په اړه ډیر مواد په کتابونو، قوانینو او نورو لیکلو اثارو کې شتون لري. همدارنګه د څارنوالي پیژندنې په برخه کې مو د قران کریم له مبارکو ایتونو او نبوي احادیثو څخه د څېړنې د غښتلتیا لپاره استفاده کړي ده. د پایلیک د عنوان دوهمه برخه د څارنوالۍ اوسنې وضعیت ته کتنه ده، نو دې برخې میداني څېړنې ته اړتیا درلوده نو مونږ هم پدې برخه کې میداني څېړنه ترسره کړي ده، چې څارنولانو، قاضیانو او اړونده برخه کې د مسؤلو اشخاصو سره د مرکې له لارې او د ټولپوښتنو له لارې مو اړوند معلومات تر لاسه کړي دي.

۱-ددې لپاره چې د نوموړي موضوع ښه روښانه شي او د لوستونکو د لا ښه فهم وړ وګرځي په اړینو فصلونو،مبحثونو،جزونو او فقرو باندې ویشل شوي ده.

۲-لیکنه د هغه د اصلي ماخذونو او منابعو سره ذکر شوي ده.

۳-د ماخذونولیست د کتاب سبز یا شین کتاب په میتود ترتیب شوي ده.

۴-په څېړنه کې د کتابتوني او تحلیلي میتود څخه استفاده شوي ده.ځکه د څارنوالۍ په اړه ډیر مواد په کتابونو،مجلو، قوانینو او نورو لیکلو اثارو کې شتون لري.

۵- همدارنګه د مسؤولو اشخاصو سره د مرکو له لارې مو د څارنوالۍ اوسنې وضعیت په اړه معلومات ترلاسه کړي دي.

۶- په موضوع کې مو هغه اصطلاحات چې پېژندلو ته یې اړتیا درلوده، لنډه پېژندنه یې د هماغه صفحې په لمن لیک کې د ماخذ په ذکر کولو سره واضح شوي ده.

۷- د لیکنې پر مهال که له کومې سنې څخه یادونه شوي هغه مو ددغه () قوسونو په منځ کې لیکلې ده.
۸- د قوانینو مادې مو د دغه«» قوسونو په منځ کې لیکلې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمـــړی څـــپرکی

د څـــارنوالي پيــژندنه

دا فصل مو په اوو مبحثونو باندې ويشلي ده چې لمړي مبحث کې د څارنوالۍ پيژندنه، په دويم مبحث کې د څارنوالۍ مشروعيت، درېيم مبحث کې د څارنوالۍ موخې، څلورم مبحث کې د څارنوالۍ دندې، پنځم مبحث کې د افغانستان د څارنوالۍ تشکيل ، شپږم څارنوال پيژندنه، اووم مبحث کې د څارنوالۍ تاريخې بهير د افغانستان په قوانينو کې در پيژنو.

لمړی مبحث: د څارنوالۍ پيژندنه

لمړی مطلب- لغوي تعريف: څارنوالۍ د فارسي کليمې له دادستان سره مشابه يوه پښتو کله ده،[2]چې د څارنې څخه اخيستل شوي ده چې په دري ژبه کې د نظارت، ليدنې، تدقيق او پلټنې ته ويل کيږی.[3]

د عربي ژبې په قانوني اصطلاح کې څارنوالۍ ته (النيابته العامه) او په عامه معنی ورته مکتب المدعي العام ويل کيږي.

د انګليسي ژبې معادل مفهوم يې (The Department of the Public Prosecution) دی او په ايراني فارسي ژبه کې څارنوالۍ ته دادستان ويل کيږي.

دوهم مطلب - اصطلاحي تعريف: اصطلاحاً څارنوالۍ ته د تحقيق ديوان ويل کيږي، چې عبارت له هغه ارګان څخه ده چې د چارواکو، واکمنانو، دولتي کسانو او همدارنګه د عامه خلکو پر فعاليتونو باندې څارنه کوي تر څو د قانون له حکمونو او شريعت څخه سرغړونه ونه وکړي.

د افغانسان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ هـ کال د اساسي قانون د (۱۳۴) مادې دويمې فقرې څارنوالۍ داسې تعريف کړي ده:[4]

(څارنوالۍ د اجرائيه قوې يوه برخه ده چې په خپلو اجراتو کې استقلاليت لري، تشکيل، صلاحيت او د اجراتو څرنګوالۍ د قانون له لورې تنظيم کيږي.)

څارنوالۍ يو تحقيقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پاڼه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتيبوي او د جزايي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولنې د نماينده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنايي عدالت د غوره تامين په موخه دعوي مخ ته وړي.

---

[2].عميد حسن (۱۳۸۵).فرهنګ عميد فارسي، موسسه انتشارات کبير،تهران ميدان استقلال،جلد اول،ص ۵۰۹.

[3].دادستان قايمونکی يا دا چې د يو حق له بل جانب څخه واخلي په اصطلاح کې دادګستري عبارت دي د دولت له نمايندګي څخه په قضا کې د مجرمينو په وړاندې چې دعوي ليک وړاندې کوي.

[4].د افغانستان اساسي قانون(۱۳۸۲).۸۱۸ رسمي جريده،۱۳۴ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مبحث: د څارنوالۍ بنسټ مشروعيت

لمړي مطلب: د اسلامي شريعت له نظره د څارنوالۍ مشروعيت

د څارنوالۍ مشروعيت د قرآن کريم مبارکو ايتونو او نبوي احاديثو څخه ثابت ده چې په لاندې ډول پرې رڼا اچوو:

الله تعالي د قرآن کريم سورت الحجرات شپږم نمبر ايت مبارک کې فرمايلي دي:

«يآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُواْ أَن تُصِيبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»[5]

ژباړه: اې مومنانوکه کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسي د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بيا په خپلو کړو پښيمانه شئ.

همدارنګه سردار کونين حضرت رسول اکرم (ص) فرمايي:(اتثبت من الله و العجلت من الشيطان).

ژباړه: تثبيت او د يوې خبرې څيړنه د الله تعالي حکم ده او عجله کول د شيطان امر ده.

همدارنګه فقهي قاعده وجود لري چې وايی:

(فواجب التمحيص و المحص التميز الظن الباطل من الظن الصادق).

ژباړه: د باطل يعني دروغجن او صادق ګمان يا ظن تر منځ توپير کول واجب دي.

که چيرې اسلامي تعليمات او تاريخ مطالعه کړو نو نو د څارنوالۍ بنسټ پورې اړوند فعاليتونه په انډول ډيرې قضاياوي تر سترګو کيږي، چې د اسلامي تاريخ بنسټ ايښودونکو او د وخت نومياليو چارواکو د څارنوالي نوم په تفکيک سره اړوندې چارې په لا مثاله بڼه ترسره کړي دي چې ځينې بيلګې په لاندې ډول سره ذکر کوو.

هغه څوک چې په لمړي ځل لپاره يې په اسلامي دولت کې د ولايت المظالم اوسنۍ څارنوالۍ ته ورته ارګان فغاليتونه ترسره کړي دي، هغه حضرت محمد مصطفي (ص) وه. کله چې د حذيفې قبيلې خلک د مسلمانانو د سپه سالار خالد بن وليد (رض) ته تسليم شول، نو ځينې خلک د خالد بن وليد د کورنۍ لخوا ووژل شول نو رسول الله (ص) د حذيفې قبيلې د خلکو د حقوقو د دفاع په خاطر باندې او د مختل شوي نظم د بيا اعادي لپاره د وژل شويو کسانو په سر د حذيفې قبيلې ته ديت ورکړ.

کله چې د حضرت عمر فاروق(رض) د خلافت دوره شروع شو، نو د نن ورځې حقيقي او واقعي مسوليت شناس او سالم وجدان لرونکي څارنوال اړوند فعاليتونو بيلګې شتون لري. کله چې د قبطي زوي او د مصر د والي د زوي عمرو بن العاس ترمنځ مسابقه ترسره کيږي چې په پاي کې د مصر د والي زوي عمرو بن العاس شکست خوري، نو په نتيجه کې د عمرو بن العاس د قبطي د زوي په وهلو او ټکولو باندې پيل کوي او هغه ته پيغور ورکوي، نو هر کله چې د حج د فريضې د مراسم ادا کولو ورځې راځي نو د قطبي زوی ياده قضيه حضرت عمر فاروق (رض) ته کوي او له هغه څخه شکايت کوي چې حضرت عمر فاروق(رض) عمرو بن العاس را غواړي او په عام محضر کې قصاص کوي.

همدارنګه د امويانو په دوره کې د عبدالمالک بن مروان زوي د مظلومانو د شکايتونو اوريدلو لپاره ځانګړي ورځ منتخب کړي وه، او د شکايتونو د رسيدنې او څيړنې لپاره به عملي اقدام کاوه. چې بڼه بيلګه يې عمر بن عبدالعزيز(رح) وه. حضرت عمر بن عبدالعزيز(رح) د عدالت د ټينګښت لپاره د بني

[5].قرآن کريم، [الحجرات،اية ۶]

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیه په نوم قبیلي په وړاندې داسي مبارزه وکړه چې د مالونو په برخه (بیت المال) کې د یادې قبیلي له خوا غیر مشروع ګټې اخیستنې په مقابل کې کلک ودریده او د هغوي له لورې اخیستل شوي مالونه بیرته اخذ او خزانې ته مسترد کړل او تر څنګ دوي خزانې ته د مالیاتو په ورکړې باندې مکلف وګرځول. چې د وخت غوره عدالت ټینګښت په سبب عمر بن عبدالعزیز(رح) ته د عمر ثاني لقب ورکړل شو. او د پنځم خلیفه په نوم هم یادیږي.

نوټ: د اسلام له نظره د څارنوالۍ مشروعیت په اړه مکمل بحث د اسلام په محاکماتي نظام کې ترسره شوي ده. چې په دویم څپرکي کې شتون لري.

دوهم مطلب: د قانون له نظره د څارنوالۍ مشروعیت

د افغانسان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ هـ کال د اساسي قانون د (۱۳۴) مادې دویمې فقرې څارنوالۍ داسې تعریف کړي ده:

څارنوالۍ د اجرائیه قوې یوه برخه ده چې په خپلو اجراتو کې استقلالیت لري، تشکیل، صلاحیت او د اجراتو څرنګوالۍ د قانون له لورې تنظیم کیږي.[6]

څارنوالۍ د اجراییه قوی یوه برخه ده، چې په خپلو اجراآتو کې خپلواکه او د قانون د حکمونو تابع ده، چې اساسي دندې یې عبارت دې له: لمړی د ټولو جرمونو تحقیق، د جزایي دعوي اقامه او په محکمه کې د تورن پر خلاف د هغه د دوسیې تعقیبول، دویم د جرم د تحقیق او د محکمو قطعي حکمونو د تنفیذ د بهیر او د ازادۍ د سلب د ځایونو څارنه.[7]

دریم مبحث: د څارنوالۍ موخې

د څارنوالۍ موخې عبارت دې له:

۱-د جزایي دعوي اړوند حقیقي او ریښتیني تحقیق ترسره کول.

۲-د څارنوالۍ په تشکیل او ترکیب پورې د ټرلو چارو ترسره کول.

۳-په محکمه کې د تورن په خلاف د جزایي دعوي اقامه کول.

۴-د جزایي دعوي په برسې کې د خنډ او ځنډ مخنیوی کول.

۵-د مظنون او متهم خلاف د تورن لیک یا اتهامنامې او صورت دعوي ترتیب کول.

۶-د جزا تطبیق، محابسو او توقیف ځایونو څخه څارنه او نظارت تر سره کول.[8]

همدارنګه د افغانستان تیر اسلامي جمهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون ۲ ماده د څارنوالۍ د موخو په اړه داسې صراحت لري[9]

۱-د څارنوالۍ په تشکیل پورې د اړوندو چارو تنظیمول.

---

[6]. (۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ ماده.

[7]. د افغانستان د څارنوالي د واک او تشکیل قانون(۱۳۹۲).۸۴۳ رسمي جریده، ۳ ماده.

[8]. اخلاق حقوقي در عمل (اخلاق و سلوک مسلکي).تمویل کننده:اداره حاکمیت قانون و مبارزه با مواد مخدر بین المللي، وزرات خارجه امریکا(INL)و تطبیق کننده،بنیاد آسیا،ص ۱۴۵.

[9]. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون، ۲ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲-د څارنوالۍ په واکونو او دندو پورې د اړوندو چارو تنظیمول.

۳-د قانون د ټینګښت او د عدالت د تامینولوپه منظور، د فردي او عامه حقوقو او ازادیو ساتنه کول.

۴-د څارنوالۍ د اداري د څارنوالانو او ملکي خدمتونو د کارکوونکو د ذاتي چارو تنظیمول.

۵-د څارنوالانو په جزایي او تادیبي مسولیت پورې د اړوندو چارو تنظیمول.

څلورم مبحث: د څارنوالۍ دنـدې

پدې هکله د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون (۳) ماده د څارنوالۍ د اساسي دندو په اړه په لاندې ډول صراحت لري، چې اساسي دندې عبارت دي له:[10]

۱-د ټولو جرمونو څېړل او د جزایي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقیبول.

۲-د جرم د تحقیق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفیذ د بهیر او د ازادي د سلب ځایونو څارنه کول.

پنځم مبحث: د افغانستان د څارنوالۍ تشکیل

د مرکزي څارنوالي ادراي (لوی څارنوالي) تشکیلات عبارت دي له: لوی څارنوال، څلور مرستیالي اداري د(جرایمو تحقیق، قضایي تعقیب، اداري او عسکري) امورو کې، په مختلفو امورو کې پنځلس ریاستونه، د مشاورینو بورد او عالي شورا څخه عبارت دي. څارنوالي ادره د کارونو د بڼه تنظیم او غوره اجراتو لپاره عالی شورا د لوی څارنوال تر ریاست لاندې، مرستیالان او د ۱۵ ګونو ریاستونو رئیسان لري.[11]

پدې اړه د افغانستان تیر اسلامي جهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون (۶) ماده په لاندې ډول صراحت لري:[12]

د څارنوالۍ اداره له لاندې برخو جوړه ده:

۱-د سترې محکمې څارنوالۍ.

۲-د استیناف محکمې څارنوالۍ ګانې.

۳-د ابتدائیه محکمې څارنوالۍ ګانې.

لمړی مطلب: د سترې محکمې څارنوالۍ

دغه څارنوالۍ د اداري په مرکز کې فعالیت کوي چې د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون د (۶) مادې پر بنسټ منځ ته راغلې ده. د سترې محکمې څارنوالۍ د لاندې برخو لرونکې ده:[13]

۱ـ د عمومي جزاء څارنوالی.

---

[10]. پورتني ماخذ،د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون، ۳ ماده.

[11]. IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان (۱۳۹۷).مباحث عمومی وکالت دفاع برای کلینیک های حقوقی بنیاد،دیپارتمنت تعلیمات بین المللی حقوقی،کابل،ص ۱۴۵.

[12]. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي ، د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون، ۶ ماده.

[13]. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي ، د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون، ۲ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ د عامه امنیت په خلاف د جرمونو څارنوالۍ

۳ـ د کورني او بهرني امنیت په خلاف جرمونو او د ملي امنیت د منسوبینو د وظیفوي جرمونو پر خلاف څارنوالۍ.

۴ـ د وسله والو ځواکونو ،پولیسو، د ملي امنیت موظفینو او د عسکری تشکیلاتو لرونکو نورو ادارو وظیفوي جرمونو پر خلاف څارنوالۍ.

۵ـ د اداری فساد د جرمونو څارنوالۍ.

۶ـ دمخدره موادو او مسکراتو د جرمونو څارنوالۍ

۷ـ اطفالو د جرمونو څارنوالۍ.

لمړي جز: د ستري محکمې د څارنوالۍ دندې

د څارنوالۍ د اداری د تشکیل او صلاحیت د قانون د(۱۸) مادی په استناد سره د ستري محکمې د څارنوالۍ دندې عبارت دي له:

۱ـد استیناف محکمو په پریکړو باندې اعتراض او یا فرجام غوښتنه او یا له هغه څخه انصراف

۲ـ د فرجام غوښتنې په مرحله کې د قضیې تعقیب او په ستره محکمه کې تجدید نظر کول

۳ـد ستري محکمې د اړوند دیوانونو د قضایی مستشارانو شفاهي او تحریري پوښتنو ته معلومات او توضیحات ورکول دي.

۴ـ د ټولو هغو دندو ترسره کول چې د لوی څارنوال لخوا محولیږي.

دوهم مطلب: د استیناف څارنوالۍ

د هر ولایت په سطحه یوه د استیناف څارنوالۍ شتون لری.[14] چې خپلې دندې د قانون د حکمونو مطابق ترسره کوي. استیناف څارنوالۍ لاندې برخې لري:

۱ـ د جرمونو د تحقیق څارنوالۍ.

۲ـ د قضایی تعقیب څارنوالۍ

۳ـد اجراآتو په تحقیق د نظارت څارنوالۍ، د حکمونو تنفیذ، د ازادۍ د سلب ځایونه.[15]

لمړي جز: د استیناف څارنوالۍ دندې

د څارنوالۍ د اداری د تشکیل او صلاحیت د قانون د(۲۱) مادې په استناد سره د ستري محکمې د څارنوالۍ دندې عبارت دي له:[16]

[14]. پورتنې ماخذ، د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون،۱۹ ماده.
[15]. (۱۱) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان بنیاد آسیا،ص ۱۴۹.
[16]. پورتنې ماخذ،IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان بنیاد آسیا،ص ۱۴۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-په اجراآتو باندې نظارت او د هر ولایت د اړوندې حوزې د تحقیق یا څارنې د مراجع په اجراآتو کې قانونیت.

۲-دابتدائیه څارنوالیو د قرار او تصمیمونو تائید یا رد، د ابتدائیه محکمې په صادر شوي حکم استیناف غوښتنه، انصراف یا ډده کول.

۳-استیناف محکمو په صادر شویو فیصلو باندی اعتراض، د قضیې څارنه کول او تعقیب په استینافي مرحله کې.

۴- د خلاص شوی متهم د توقیف غوښتنه یا د تورن کس توقیف تمدید د محاکمې په جریان کې احتیاطي تدابیرو مطالبه او غوښتنه.

۵-د مجازاتو د تنفیذ او د مالي تعویض یا بدل د تضمین په منظور.

درېیم مطلب: د ابتدایه څارنوالۍ

د ولایت په مرکز، ولسوالیو او ښاري ناحیو کې موازي له ابتدایه محکمو یا د محکمو د جزایي ابتدایي دیوانونو سره موازي د استیناف د اړوندې څارنوالۍ تر لاس لاندې جوړیږي، چې د لاندې برخو لرونکي ده:[17]

۱- د جرمونو د څېړنې(تحقیق) څارنوالۍ.

۲- د قضایي څارنې(تعقیب) څارنوالۍ.

۳- د حکمونو د تنفیذ د مرجعو په اجراآتو د نظارت څارنوالۍ.

۴- د اداری کارکونکو څارنوالۍ.

لمړي جز: د ابتدائیه څارنوالۍ دندې

د څارنوالۍ د اداری د تشکیل او صلاحیت د قانون د(۲۷) مادې په استناد سره د ابتدائیه څارنوالي دندې عبارت دي له:[18]

ابتدائیه څارنوالۍ د ولایت د استیناف د څارنوالۍ د ریاست لاندې، دمحکمو د ټولو جزایي قضیو د جرمونو څېړنه یا تحقیق او قضایي څارنه په غاړه لري. مګر دا چې قضیه د قانون د حکم سره سم د دوي په واک اوصلاحیت کې نه وي.

---

[17]. پورتني ماخذ،IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان بنیاد آسیا،ص ۱۴۶.

[18]. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون، ۲۷ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم مطلب - د څارنوالي د عالي شورا دندې: د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون (۹) ماده د د عالی شورا دندې او واکونه روښانه کوي چې مهم عبارت دي له:[19] د لويې څارنوالې د پاليسي او کاري پلان تصويبول، د څارنوالانو د کادري او مسلکي امتياز د درجې تثبيت او لوړول او د هغه تصويبول، د څارنوالۍ د تشکيل او کلنۍ بودیجې د طرحې تائيد، د څارنوالي اداري پورې د نورو اړوندو چارو څيړل چې لوی څارنوال يې عالی شورا ته محولوي.

پنځم مطلب - د لوی څارنوال دندې:

د څارنوالۍ اداري په راس کې لوی څارنوال شتون لري چې لاندې دندې پرمخ وړي:[20]

۱-په مرکز او ولايتونو کې تر لاس لاندې ادارو رهبري او د قانون د حکمونو مطابق د هغو اجراتو څارنه.

۲-د څارنوالۍ د اداري د عالي شورا رياست.

۳-د قانون له حکمونو سره سم تر اغيز لاندې څارنوالوالانو او ادارو ته د اوامرو لاربښونو صادرول.

۴-د قانون له حکمونو سره سم د متهمينو پر ضد د تعليق، ممنوع الخروج، مالي او نورو احتياطي تدابيرو نيول او د هغو رفع کول.

۵-د قانون د حکمونو مطابق د نوو دلايلو د څرګندیدو په سبب په جزايي موضوعاتو کې د محکمو پر قطعي پريکړو باندې د نوې کتنې غوښتنه.

۶- په جزايي موضوعاتو کې د سترې محکمې د ديوانونو پر قطعي پرېکړو باندې د نوې کتنې په اړه د شورۍ د فوق العاده غونډې د جوړېدو په اړه د سترې محکمې عالي شورۍ ته د وړاندیز وړاندې کول.

۷- په جزايي قضيو او نورو موضوعګانو کې د نوې کتنې په اړه د سترې محکمې د عالي شورۍ په قضايي غونډو ې د هغې شورۍ د غوښتنې پر بناء ګډون کول.

۸-- د اړتيا په صورت کې له يوې څارنوالۍ څخه بلې څارنوالۍ ته د تحقيق د واک سپارل.

۹- د قانون د حکمونو مطابق د سترې محکمې عالي شوري ته په جزايي قضيو کې د محکمې د بدلولو وړاندیز.

۱۰- د څارنوالانو او نورو کارکوونکو مقررول، تبديلول، ترفيع، تقاعد، انفکاک او د استعفي منل او يا د قانون د حکمونو مطابق واکمنو مراجعو ته د هغو وړاندیز کول.

۱۱- د مظنونينو، متهمينو او مجرمينو د حقوقود رعايت څارنه.

۱۲- ملي شوري او عندالمطالبه جمهور رئيس ته د څارنوالۍ د اجراآتو د رپوټ وړاندې کول.

۱۳- د قانون د حکمونو مطابق د نورو چارو سرته رسول.

---

[19]. (۱۱) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان بنياد آسيا،ص ۱۴۸.
[20]. (۷) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون،۱۱ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم مطلب د څارنوالۍ د اداري د مرستالانو دندې او واکونه:

د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون د (۱۲) مادې په استناد سره هره یوه مرستیاله ادره د مشخصو دندو لرونکي ده او د لوی څارنوال تر لاندې کار کوي.

۱-د جرمونو د تحقیق په چارو کې د څارنوالۍ د اداري مرستیالۍ دندې او واکونه:

د تحقیق په چارو کې مرستاله اداره یو لړ دندې په غاړه لري چې د قانون د حکمونو مطابق پرمخ وړي. دغه دندې عبارت دي له، په قانوني موده کې د تحقیق د چارو مخ ته وړل او د قانون مطابق د دندو اعمال، د متهمینو د توقیف قانوني والي په هکله د څارنوالانود تصمیم څارنه، د مظنونیو او متهمینو له بې برخلیک توب څخه مخنیوی لپاره څارنوالانو ته لارښونه کول، لوی څارنوال ته د ریپوټ وړاندې کول، لوي څارنوال ته د متهمینو د تعلیق او ممنوع الخروج حالت او نورو احتیاطي او مالي تدبیرونو وړاندیز کول.

۲-د قضایي تعقیب چارو کې د څارنوالۍ د اداري مرستیالۍ دندې او واکونه:

د مرکز او ولایتونو د استیناف څارنوالیو د اجراتو رهبري او سازمانول، په پورته یادشویو څارنوالیو د ریاست د نیول شویو تصمیمونو په هکله ملاحظه او د تصمیم نیول، په پریکړو کې د قانون په تطبیق او تاویل کې د تیروتنو نشتوالي په صورت کې د استیناف محکمو او سترې محکمې پریکړو تائید په اړه تصمیم نیول، او په پریکړو کې د قانون په تطبیق او تاویل کې د تیروتنو شتوالي په صورت کې د استیناف محکمو پریکړو باندې اعتراض کول او د سترې محکمې اړوندو دیوانونو ته وړاندې کول.

۳-په عسکري چارو کې د څارنوالۍ د اداري مرستیالۍ دندې او واکونه:

د قانون سره سم په مرکز او ولایتونو کې د عسکري څارنوالانو او د اجراتو رهبري، د سترې محکمې د عسکري دیوان د استیناف محکمو پریکړو په هکله تصمیم نیولو د عسکري څارنوالانو په اجراتو کې د قانونیت د رعایتولو مراقبت، استیناف عسکري محکمو په پریکړو قناعت او یا اعتراض تصمیم، د استیناف عسکري محکمو په پریکړو اعتراض د سترې محکمې دیوان ته وړاندې کول.

۴- د اداري مرستیالۍ، لاندې دندو او واکونو لرونکي دي:

د څارنوالۍ د بودیجې ترتیبول، د څارنوالانو ذاتي چارو تنظیم، د څارنوالۍ د بودیجې تطبیقول، د څارنوالانو ستاژ دورې تنظیم، د څارنوالۍ د منقولو او نا منقوله شتمنیو ساتنه او مراقبت، د لوی څارنوال تر لاس لاندې ادارو د مالي او تدارکاتي خدماتو وړاندې کول، نور ریاستونه دندې د قانون مطابق ترسره کړي.

مخکې لدې چې د څارنوال اړوند نورو موضوعاتو باندې بحث وکړو په لنډ ډول په څارنوال باندې رڼا اچوو، ځکه چې د څارنوالۍ اړوند مهم کارونه څارنوال ترسره کوي نو د څارنوال لنډه پیژندنه کوو:

شپږم مبحث: د څارنوال پیژندنه

څارنوال هغه شخص ته ویل کیږي چې د حکومت لخوا د قانون مساویانه پلي کولو د موخې لپاره ګومارل شوي وي. او یا هر هغه مامور چې زمونږ د هیواد د څارنوالۍ په مسلکي برخه کې دنده ترسره کوي څارنوال بلل کیږي.

څارنوال ته د عربي ژبې په قانوني اصطلاح کې ثابت العام یا مدعي العموم او په انګلیسي ژبه کې ورته (Public Prosecutor) وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصطلاح کې د څارنوالۍ هر یو مسلکي کارکوونکي ته څارنوال ویل کیږي. او یا په بل عبارت هغه شخص ده چې د قانون د حکومونو سره سم د جرمونو د څیړنې او د محکمې په وړاندې د تورنو کسانو د عدلي تعقیب صلاحیت لري څارنوال بلل کیږي.

غوره تعریف داسې کولای شو چې څارنوال هغه حقیقی شخص ده چې د قانون په رنړا کې د شکمن او تورن اړوند نسبت کړای شویو جرایمو څیړنه او د ذیصلاح محکمې په وړاندې تورنو کسانو د عدلي تعقیب صلاحیت لري. او یا دا چې هغه حقیقي شخص ده چې د شکمن او تورن خلاف د تورن لیک د ترتیب شروع بیا په درې ګونو محکمو کې د تورن خلاف صورت دعوي مخې ته وړي.

څارنوال په بیلابیلو پراوونو کې په لاندې ذکر شویو نومونو باندې یاد شوي ده:

۱-عمومي (مدعي العموم)

۲-د جرم د ثابتولو وکیل (وکیل اثبات جرم)

۳- د الله تعالی د حق مدعي(مدعي حق الله)

۴-د دعوي وکیل(وکیل دعوی)

۵-د بادشاه وکیل(وکیل بادشاه)

د جرم د ارتکاب په اړوند جزایي دعوي ته د رسیدني په برخه کې د مختلفو قوانینو لکه د څارنوالۍ د تشکیل او واک قانون د جزایي اجراتو موقت قانون او همدارنګه د (۱۳۹۳) کال رسمي جریده ۱۱۳۲ ګڼه جزایي اجراتو قانون د احکامو په نظر کې نیولو سره د څارنوالۍ ارګان د اړوندو فعالیتونو د اجرا کولو ذیصلاح اشخاصو ته د مستنطق او څارنوال اصطلاح کارول شوي ده، لکه د څارنوالي د تشکیل او واک قانون په (۴۱) ماده کې همدغه اصطلاعات کارول شوي دي چې اړونده فعالیتونه یې هم سره توپیر لري پدې معنا چې په یو مطروحه جزایي دعوه کې مستنطق د تحقیق او څارنوال چې په محکمه کې د متهم د تعقیب چارې مخ په وړاندې وړي نو له دې زاویي څخه ویلای شو چې څارنوال په ۲ ډوله دي:

لمړي- مستنطق چې د تحقیق څارنوال هم ورته ویل کیږي.

دوهم- د تعقیب څارنوال چې د څارنوالي د تشکیل او واک قانون دغه اصطلاح کارولي ده.

خو ولې په کل کې دواړه د لوې څارنوالۍ کدرغړي پیژندل کیږي. او د مساوي حقوقو او امتیازاتو څخه برخمن دي. پدې مناسبت د څارنوالانو د بڼه پیژندلو لپاره دواړه بیلابیل در پیژنو:

لمړی مطلب: د تحقیق څارنوال(مستنطق)

د تحقیق څارنوال د هغه څارنوال څخه عبارت دې چې د جرمي قضیې په اړه د مظنون څخه پلټنه او تحقیق تر سره کوي او د جرم اړوند اثار او مدارک راټولوي.[21]

د جرم د ارتکاب پر بنسټ د ټولنې د تلف شوي نظم د بیا اعادې لپاره د دولت له هغه نماینده څخه عبارت ده چې جزایي دعوي ته د رسیدنې په برخه کې د تحقیق مرحلې پورې اړوندې چارې لکه: څارنوال ته د پولیسو لخوا د محول شوې قضیې هر اړخیزه څیړنه او بیا ددې څیړنې پر بنسټ د جزایي

[21]. حفیظ الله دانش(۱۴۰۰).جزا محاکماتو اصول،کابل،نوی مستقبل خپرندویه ټولنه،ص ۹۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوي تحريک، مظنون توقيف، د مظنون او متضر څخه تحقيقات، د اتهمنامې يا تورنليک ترتيب، د دوسيې حفظ کول او همدارنګه نورې اړوندې چارې پر غاړه لري.

دوهم مطلب: د قضايي تعقيب او نظارت څارنوال

د جرم د ارتکاب په اساس د ټولنې د له منځه تللې نظم د بيا ځلې اعادې لپاره د دولت په استازيتوب هغه شخص څخه عبارت ده چې د جزايي دعوي د څېړلو په برخه کې د قضايي تعقيب مرحلې پورې اړوند چارې لکه: د تحقيق څارنوال لخوا ترتيب شوي دوسيې تدقيق کول، پدې معنا چې د هغه ترتيب شوي تورن ليک او تحقيقات تائيد او يا هم مسترد کړي د تائيد په صورت کې د صورت دعوي ترتيب په محکمه کې د تورن تعقيب او د هغه پر خلاف ژر تر ژره دعوه اقامه کول پر غاړه لري.

درېيم مطلب: د څارنوالانو دندې

پدې برخه کې به لمړي د تحقيق څارنوال دندې او بيا به د تعقيب څارنوال دندې واضح کړو. ځکه چې د دواړو دندې يو له بل سره په ځينو برخو کې توپير لري.

لمړي جز:د تحقيق څارنوال دندې

۱-د جرم په اړه باندې تحقيق کول.

۲-د دوسيې څېړنه تر سره کول.

۳-د اړتيا په صورت کې د هغه مظنون نيول چې لا تر اوسه پورې نيول شوي نه وي او د هغه مظنون خوشې کول چې بېګناه ثابت شي.

۴-د مظنون د حقوقو اعلان کول.

۵-د تحقيق اجرات ترسره کول.

۶-د تحقيق بشپړول او د د تعقيب څارنوال ته دوسيې سپارل.

دويم جز: تعقيب څارنوال دندې

۱-د دوسيې څېړنه ترسره کول.

۲-د صورت دعوي ترتيب کول.

۳-په ټاکلي وخت باندې د اجراتو بشپړول او ابتدائيه محکمې ته د دعوې د اقامه کولو په موخه باندې د دوسيې سپارل.

څلورم مطلب: د څارنوالانو د استخدام شرايط

د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون په (۲۸) ماده کې اړوند شرايط ذکر کړي دي چې عبارت دې له:[22]

۱-د افغانستان تابعيت درلودل.

۲-لږ تر لږه د حقوقو يا شرعياتو له پوهنځي څخه د ليسانس سند تر لاسه کول.

[22]. (۷) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالی د واک او تشکيل قانون،۲۸ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳-له مدني حقوقو څخه نه محروميت.

۴-په سياسي ګوندون کې نه غړيتوب.

۵-له اداري فساد، عمدي جنحې يا جنايت په جرمونو باندې نه محکوميت.

۶-په مخدره موادو باندې نه روږديتوب.

۷-د ۲۴ کلنۍ سن بشپړول.

۸-د څارنوالۍ د ستاژد دورې بشپړول يا د حقوقي او قضايي زده کړو د مرکزونو د ستاژ د دورې بشپړول.

ټول څارنوالان د هويت څانګړي کارت لرونکي دي چې د څارنوالۍ د عالي شورا لخوا تصويبږي او د اړوندې دندې د اجرا په وخت کې وړاندې کيږي.[23]

پنځم مطلب: د څارنوال صلاحيتونه

د افغانستان د جزايي اجرااتو د قانون له مخې څارنوالان د دندې د اجرا کولو په وخت کې ډير صلاحيتونه لري چې ځينې يې مونږ دلته ذکر کوو:[24]

۱-د مظنون توقيف کول او يا خوشې کول.

۲-د پوليسو د اجرااتو د اصلاح غوښتنه کول.

۳-د قضايي ضبط مراجعو څخه د نويو دلايلو د را ټولولو غوښتنه کول.

۴-د محکمې په پريکړه باندې اعتراض ترسره کول.

۵-اړونده دوسيه حفظ کول.

۶- د څارنوال لخوا د جلب او احضار امر صادرول.

شپږم مطلب: د څارنوال اړوند پرنسيپونه

څارنوال د دندې د ترسره کولو پر مهال باندې مکلف ده چې ځينې قواعد او پرنسيپونه په نظر کې ونيسي چې له ځينو څخه په لاندې توکه باندې يادونه کوو:

۱- د خپواکي پرنسيپ: پدې معنا چې څارنوال به په خپلو اجرااتو کې بشپړه خپلواکي په پام کې نيسي.[25]

۲-د بې پرې والي پرنسيپ،: دې معنا چې څارنوال به د د دعوې د هيڅ لورې پلوي نه کوي.[26]

۳- د څارنوال د اجرااتو د چټکتيا پرنسيپ: دغه پرنسيپ پدې چې معنا څارنوال بايد خپل اجرات په ټاکلي موده کې چې قانون ورته ټاکلي ده بشپړ کړي. په اجرااتو کې چټکيتا د عادلانه محکمې د شرطونو څخه يو اړين شرط ده.د افغانستان د جزايي اجرااتو قانون په (۱۰۰) ماده کې د د توقيف امر د (۹۹)

---

[23]. پورتنۍ ماخذ،د څارنوالي د واک او تشکيل قانون، ۳۴ ماده.

[24]. د افغانستان جزايي اجرااتو قانون(۱۳۹۳).۱۱۳۲رسمي جريده،۹۲،۸۹،۸۸، ماده.

[25]. (۴) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ ماده.

[26]. (۲۱) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، حفيظ الله دانش، ص ۹۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مادې مطابق د ۷ ورځو څخه تر ۱۵ ورځو پورې ټاکلی ده. همدارنګه د جزايي اجراتو قانون (۱۴۹) مادې هم د دواړو څارنوالانو د کارلپاره ټاکلي موده په پام کې نيولي ده.[27]

اووم مطلب - د څارنوال مکلفيتونه

څارنوال د صلاحيتونو په درلودلو سره يو لړ مکلفيتونه چې د هېواد نافذه قوانينو ذکر کړي په غاړه لري، چې د دندې اجرا کولو پر مهال بايد فردي عدالت، اجتماعي عدالت او جنايي عدالت تامين ته پاملرنه وکړي. د څارنوال مکلفيتونو د ښه توضيح کولو په خاطر په دريو مرحلو کې څيړو:د تحقيق مرحله، عدلي تعقيب مرحله او د حکم نافذيدو مرحله.

لمړي جز-د تحقيق په مر حله کې د څارنوال مکلفيتونه

که څه هم څارنوال مکلف ده چې د ترسره شويو اجراتو څخه څارنه وکړي خو اساسي دندې د کشف څخه وروسته د تحقيق په مرحله کې شروع کيږي. د څارنوال مکلفيت د مظنون او متهم په وړاندې د جنايي عدالت تامين ده. د څارنوال مکلفيت د تحقيق په مرحله کې عبارت دي له:

۱-د جرم د پېښيدو څخه اطلاع تر لاسه کول: د تحقيق څارنوال مکلف ده هغه معلومات چې د جرم اړوند ورته رسيږي، د تا ريخ او ساعت په قيد کولو سره واخلي او په نږدي وخت کې ورته رسيده ګي وکړي. همدارنګه په مشهود جرم کې څارنوال کولای شي د جرم پېښې ځای ته لاړ شي.[28]

۲- د عدلي تعقيب په پراوونو کې د څارنوال منع:د جزايي اجراتو قانون (۱۴) مادې دغه حالات په لاندې توګه ذکر کړي دي:

- په هغه صورت کې جرم د هغه او يا د هغه له خپلوانو څخه د يوه په خلاف ارتکاب شوي وي.
- په هغه صورت کې د تورن د خپلوانو له جملې څخه وي.
- په هغه صورت کې چې په عين قضيه کې د مخه له اړخونو څخه د يوه د مدافع وکيل، قاضي، حقوقي مشاور، اهل خبره يا د شاهد په توګه ګډون کړی وي.[29]

۳-د مظنون او تورن د حقوق څرګندول: د جزايي اجرات قانون د (۸) مادې په استناد سره څارنوال مکلف ده چې مخکې د تحقيق له پيل څخه مظنون او تورن ته د هغه حقوق چې د جزايي اجراتو قانون په (۷) ماده کې ذکر شوي دي وښايي. همدارنګه څارنوال مکلف ده چې د حقوقو له تفهيم څخه وروسته موضوع په محضر کې درج او د هغوي لاسليک او د ګوتې نښان واخلي.

هغه مظنون يا تورن چې د عدلي تعقيب پراو کې په ژبه پوه نشي او يا کون او ګونګ وي څارنوال مکلف ده چې د هغه لپاره ترجمان ونيسي او په هفه صورت کې چې بې بضاعته وي دولت د هغه لپاره ترجمان ونيسی.

۴- د مدافع وکيل غوښتنه: له مظنون يا تورن څخه تحقيق بايد د مدافع وکيل په شتون کې صورت ونيسي. د جنايت په جرم کې د د مدافع وکيل لرل اړين دي. د جزايي اجراتو قانون (۱۵۲) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې د جنايت په جرم کې يو تن مدافع وکيل د تورن په مصرف ونيسي. په هغه

---

[27]. (۲۴) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،د جزايي اجراتو قانون، ۱۴۹/۱۰۰ ماده.

[28]. پورتنې ماخذ، د جزايي اجراتو قانون،۵۸ ماده.

[29]. (۱۱) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان بنياد آسيا،ص ۱۵۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورت کې چې تورن بیوزله وي، د هغه لپاره د حقوقي مرستو ادارو له لورې هغه ته وکیل یا حقوقي مساعد ونیسي.

۵-تورن ته د جرم انتساب: څارنوال مکلف دی له مظنون سر ه په لمړي برخورد کې د هغه د هویت تثبیت او د هغه د جرمي عمل ارتکاب چې ورته نسبت ورکړل شوی ابلاغ او مدافع وکیل ته د هغه د لاس رسي د خبریدو وروسته یې بیانونه وپوښتي. د مظنون بیانونه چې په محضر کې درج کیږي او عکس او هویت یې په ځانګړي فورم کې درجیږي.[30]

۶- په غیر قانوني ډول د بیانونو اخیستلو ممنوعیت: له مظنون یا تورن څخه په هره لاره بیان اخیستل چې د قانون خلاف واوسي اعتبار نلري. څارنوال مکلف ده چې په غیر قانوني ډول بیانونو اخیستلو څخه ډډه وکړي. چې د جزایي اجراتو قانون (۲۲) ماده په دې اړه داسې څرګندونه لري:د قضایي ضبط مامور، څارنوالې او محکمه په هیڅ حالت کې اجازه نلري چې خپله یا د بل شخص له لارې په ناوړه چلند، د مخدره موادو استعمال، اکراه، ځوروني، په مقناطیسي خوب، تهدید او ویرولو او یا د څه ګټې په وعدې سره مظنون یا تورن اظهار یا اقرار ته مجبور کړي. قضایي ضبط مامور، څارنوال مکلف دی د جرم پیښدو او د مظنون یا تورن د الزام د اثبات په اړه متعدد دلایل را ټول کړي.

۷- د پانو او شیانو ضبط منع:څارنوال نشي کولای هغه پانې او شیان چې په جرمي قضیې پورې اړه نلري ضبط کړي. څارنوال مکلف ده چې د اړوندو پانو او شیانو تر لاسه کولو وروسته پلټنه پای ته وروسوي. همدارنګه څارنوال نشي کولای هغه معلومات افشا کړي چې د دندې پر وخت لاسته ر اوړي دي.[31]

۸-د علی السویه دلایلو راټول: څارنوال مکلف ده چې د جرم د اثبات دلایل او تبریه کوونکي دلایل علی السویه راټول او وارزوي.

۹-د تحقیق د مودې رعایت کول: د جزایي اجراتو قانون (۱۴۹) مادې مطابق د تحقیق او جزایي دعوي اقامې دعوې موده:

-په قباحت کې تر (۱۰) ورځو پورې.

- په جنحه کې تر (۲۷) ورځو پورې.

- په جنایت کې تر (۷۵) ورځو پورې.

که چیرته تورن تر توقیف لاندې نه وي لوی څارنوال کولای شي د تحقیق او جزایي دعوې د اقامې موده په جنحه کې تر (۹۰) ورځو او په جنایت کې تر (۱۸۰) ورځو تمدید کړي.

۱۰- د تحقیق د محضر ترتیب کول: څارنوال مکلف ده چې د جزایي اجراتو قانون د (۱۶۱) مادې مطابق د تحقیق د اجرا په وخت کې محضر ترتیب کړي. چې محضر د تحقیق د څارنوال لخوا لاسلیک او د کشف محضر له هغه سره ضمیمه کیږي. همدارنګه څارنوال مکلف د جزایي اجراتو قانون د (۱۶۴) مادې مطابق د تحقیق د پای ته رسیدو محضر ترتیب کړي.

[30]. (۲۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، د جزایي اجراتو قانون، ۱۴۸ ماده.
[31]. پورتنۍ ماخذ، د جزایي اجراتو قانون، ۱۳۴او۱۳۵ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم جز-د قضايي تعقيب په مرحله کې د څارنوال مکلفيتونه

د قضايي تعقيب په مرحله کې څارنوال مکلفيتونه عبارت دي له:

۱-د دوسې تدقيق: د قضايي تعقيب څارنوال د دوسيې له تدقيق او او ارزوني وروسته د لزوم په صورت کې د جزايي اجراااتو قانون د (۱۶۸) مادې مطابق لاندې اجراااتو په سرته رسولو باندې مکلف دی:

-په جرم پورې د اړوندو سندونو، مدارکو او شيانو غوښتنه.

-د تورن شخص او د جرم د وصف د ټاکلو په نسبت د نيول شويو اقداماتو د بدلون يا الغا په اړه په کشف او تحقيق پورې د اړوندو اجراااتو په باره کې د قرار صادرول.

-د تحقيق د بشپړتيا او نيمګړتيا د لرې کولو لپاره د دوسيې اعاده.

-په دوسيه کې په درج شويو دلايلو مستند د تورنليک تائيد او د صورت دعوي ترتيبول.

-د تورنليک لغو او د هغه د بيا ترتيب په اړه د قرار صادرول.

- د تورنليک لغو د ددې قانون د حکمونو مطابق د دوسيې حفظ په اړه د قرار صادرول.

۲- د جزايي دعوې اقامه کول:د قضايي تعقيب څارنوال مکلف ده چې د تورنليک د تائيد په صورت کې د تحقيق ټولې پاڼې په يوه فهرست کېله جزايي دعوې سره يو ځای واکمنې محکمې ته احاله کړي.څارنوال مکلف دی تورن، مجني عليه، د حق العبد مدعي او د حق العبد مسول محکمې ته د قضيې له احالې څخه د احالې د ګڼې او نيټې او اړوندې په قيد سره خبر ورکړي.

۳-د محکمې له اجنډا څخه خبر ورکول:د جزايي اجراااتو (۱۷۶) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې محکمې ته د موضوع له احالې څخه وروسته د قضيې د مقدماتي څيړنې موده د محکمې د تحريراتو له دفتر سره هم غږی کړي او موضوع د هغو اشخاصو خبرتيا ته چې حضور اړين ده رسماً ابلاغ کړي.

درېيم جز- د تنفيذ د حکم په مرحله کې د څارنوال مکلفيتونه:

د څارنوال مکلفيتونه د تنفيذ په مرحله کې عبارت دي له:

۱-د اعدام تنفيذ په وخت کې د څارنوال حضور: د جزايي اجراااتو قانون (۳۱۵) مادې مطابق د اعدام د جزا د تطبيق پر مهال د څارنوال شتون اړين دی. د اعدام د حکم د تنفيذ په وخت کې د هغه حکم نص او هغه تور چې ددغه حکم د صادريدو موجب ګرځيدلی ده د تنفيذ په ځای کې د اجرا څخه د مخه د څارنوال لخوا قرائت کيږي. موظف هئيت مکلف ده چې د اعدام د مجازاتو له تنفيذ څخه وروسته د مجکوم عليه د مرګ په هکله د طبيب تصديق واخلي او دپيښيدو وخت يې په محضر کې درج او لاسليک کړي.

۲-د حبس د مجازاتو تنفيذ: د جزايي اجراااتو قانون (۳۲۱) مادې مطابق د حبس په مجازاتو د شخص د محکوميت په اړه د محکمو قطعي فيصلې د څارنوال تر څارنې لاندې په محبسونو کې تطبيق کيږي.

۳-د حيثيت د اعادي غوښتونکي ته اطلاع ورکول:د د جزايي اجراااتو قانون (۳۷۰) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې د محکمې د غونډې د جوړيدو څخه لږ تر لږه (۷) ورځې د مخه غوښتنليک ورکونکي ته خبر ورکړي. محکمه د حيثيت د اعادي غوښتونليک د څيړنې په وخت کې د غوښتنليک ورکوونکي او څارنوال بيانونه اوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم مبحث: څارنوالۍ تاريخي بهير د افغانستان په قوانينو کې

لمړی مطلب: د افغانستان د مدعي العمومیت اداري تشکیلات

د څارنوالۍ د چارو د تنظیم قانون په ۱۳۴۳ هـ ق کال کې په ۲۴ مادو کې نافذ او په ۱۷ ګڼه رسمي جریده کې خپور شو. دغه قانون کې څارنوالي د لوی څارنوالۍ د اداري په حیث یعنې د مدعي العمومیت اداره او لوی څارنوال یې د افغانستان د مدعي العموم په نوم معرفي کړ.

د مدعي العموم مرکزي اداري د جرمونو د کشف او د هغو سره د مجادلې لپاره د پاچا ظاهر شاه د وخت اساسي قانون د (۱۰۳) مادې پر بنسټ په ۱۳۴۳هـ کال کې تاسیس شوي ده چې یاده ماده په لاندې ډول صراحت لري:[32]

د جرمونو څېړنه د قانون د حکمونو سره سم د مدعي العموم له خوا چې د دولت په اجرائیه قوې پورې تړلې ده، ترسره کیږي. چې په هر ولایت کې د مدعي العموم دفترونه شتون لري، همدارنګه د مدعي الموم د اداري تشکیلات او دندې په لاندې ډول دي:

1. د جرایمو د کشف مدیریت

د جرایمو د کشف مدیریت دندې د جزایي قضیو تدقیق او د کورنیو چارو د وزارت څخه د ورځینیو پیښو د راپورنو لاسته راوړل، او د هغوي مراقبت ترسره کول.

ددې سربیره د ولایتونو د څارنوالیو څخه د جزایي دوسیو د اجراتو د راپورونو ترلاسه کول، د ترلاسه شویو راپورونو عمومي ترتیب، تنظیم او توحید، د محبسونوو او توقیف خونو او همدارنګه د بندیانو د اصلاحاتوعملي کول.

2. د تدقیق عمومي مدیریت

د تدقیق عمومي مدیریت د ۱۳۴۵ هـ کال د جدي په میاشت کې جوړ شو، چې ددغه مدیریت په تشکیل کې مامورین او یو تعداد مسلکي غړي شامل دي، چې په مشخصو کټګوریو کې به یې دندې ترسره کولې.

3. د مدعي العمومیت د اړیکو مدیریت

دغه اداره لاندې ذکر شوې دندې پر مخ باندې وړي:

۱- د دولتي ادارو څخه د جزایي دوسیو ترلاسه کول چې د تفتیش په نتیجه کې اړونده جرم پکې ثبت شوي وي.

۲-د وارده دوسیو مطالعه کول او د لوی څارنوالۍ ریاست ته اړیني غوښتنې وړاندې کول، او اړونده مراجع ته لاربنونه کول.

۳-د ترتیب شویو راپورنو وړاندې کول لوړ پوړي مقام ته.

۴-د مرکز، و لایتونو او وزارتونو سره د اړیکو تامینول.

---

[32]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۴۳)هـ کال.رسمي جریده، ۱۰۳ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4. د مرکز ابتدائیه څارنوالۍ اداره

دغه اداره لاندې دندې پرمخ وړلې:

۱-د جزایي دوسو سپارل دعوي په اړه.

۲-د عیب لرونکو(ناقصو) دوسیو د بشپړولو لپاره مسترد کول.

۳-د یادې شوې اداري په مرسته د تورنو کسانو رابلل او محکمې ته یې لیږل.

۴-د قانون سره سم د صورت دعوي برابرول.

۵-د ابتدایه محکمې د وروستنیو احکامو نافذ کول.

5. د عامه امینت او مامورینو د استیناف څارنوالۍ

ددې څارنوالۍ دنده د عامه امینت او مامورینو جرمي قضیو ته رسیدګي کول ؤ، چې د ولایتونو د محکمو د ریاست د عامه امنیت دیوانونو څخه چې پریکړې یې د ابتدایي محکمې په څیر دي، او د استیناف د پریکړې لپاره د څارنوالي د عالي اداري یا د ولایت مقام او یا خپله د تورن یا متهم شخص لخوا دې اداري ته راځې، دوسیه د صورت دعوي د ترتیب کول څخه وروسته مرکزې استیناف محکمې ته لیږل کیږي او مرکزې استیناف محکمه د یادې شوې محکمې د استازې په حضور کې جسله دایروي او پریکړه کوي. همدا چې د مرکزې استیناف محکمې پریکړه راورسیده د دریمې یا تمیز محکمې پریکړې لپاره چې د څارنوالۍ عالي اداري یا خپله محکوم غوښتنه وي، ددې څارنوالۍ لخوا د سترې محکمې د تمیز عالي اړوند

ریاست ته لیږل کیږي. چې یواځې لاندې قضیې د استیناف محکمې ته د ارجاع وړ وي:

الف: جزایي قضیې چې په لاندې ډول دي.

۱-د قاچاق اړوند قضیې.

۲-جعل او تزویر اړوند قضیې.

۳-رشوت اړوند قضیې.

۴-د دندې پر مهال د مامورینو او اجیرانو جرمونو اړوند قضیې.

۵- د اختلاس اړوند قضیې.

۶-د عامه امنیت اړوند قضیې.

ب: د عامه حقوقو اړوند قضیې: هغه قضیې دي چې د خلکو او دولت ترمنځ رامنځته کیږي.

ج: عدلي قضیې د موقتي استیناف په اړوند باندې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

6. د عامه امنیت اوماموریتو د تمیز محکمې څارنوالۍ اداره

دغه اداره د څارنوالۍ عالي اداره وه چې په تیر جمهوریت کې د څارنوالۍ معادل وه چې د جزایي دعوي تعقیب به یې د هېواد په تمیز محکمه کې په غاړه ؤ او په ځانګړې ډول دې اداري هغه قضیې تعقیب کولې چې د عامه امنیت په ضد به وي او یا به د دولت د مامورینو لخوا ځینې جرایم تر سره کیدل.

په کال ۱۳۵۵هـ ق کې د وخت د انقلابي شورا له لورې اساسي اصول چې د موقت اساسي قانون امر یې درلود تصویب کړای شول، او په ۱۳۵۹ کال کې نافذ کړل شو. ددې قانون ۵۹ ماده« د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت لوي څارنوال د هېواد څارنوالۍ د ارګانونو د فعالیت لارښوونه په غاړه لري» کې د لمړي ځل لپاره د لویې څارنوالۍ اداره د عدلیې وزارت څخه بیله کړای شوه او د یو خپلواک ارګان په توګه د دولت په جوړښت کې رامنځته شوه.

په ۱۳۶۵ کال کې د دولت په سمبالولو کې بدلون راغې او اساسي قانون د لویې جرګې له لورې تصویب کړل شو، او په ۱۳۶۶ کال کې د وري به میاشت کې د ولسمشر له لورې لاسلیک شو. چې ددې اساسي قانون په نهم فصل کې د څارنوالۍ په اړه بحث شوي او ځینې موارد لیکلي وه. چې (۱۱۷،۱۱۸،۱۱۹،۱۲۰،۱۲۱) مادې د یادولو وړ دي.[33]

د افغانستان د اسلامي آمارت د لمړي دروې پر مهال په ۱۳۷۵ کال د کب د میاشتې په ۱۶ نیټې د امر پر بنسټ لویه څارنوالي د عدلیې وزارت تر چتر لاندې راغله او د ۱۴۱۹ هجري قمري کال د ۵ میاشتې جمادي الاول د ۲۳ نیټې د ۱۰۹ نمبر فرمان پر بنسټ د څارنوالۍ صلاحیتونه قاضیانو ته وسپارل شول.

د افغانستان د اسلامی آمارت د لمړي دورې د پاې ته رسیدو وروسته په ۱۳۸۰ کال کې لویې څارنوالي ته بیا جوړښت ورکړل شو.اساسي قانون د لویې جرګې له لورې تصویب او د ولسمشر لخوا د ۱۳۸۲ کال د سلواغې د میاشتې په ۶ نیټه نافذ شو. او په ۱۳۴ ماده کې اساسي قانون څارنوالی ته مشروعیت ورکړ.

د افغانستان د تیر جمهوری دولت له جوړښت څخه وروسته د لویې څارنوالۍ جوړښت هم وده وکړه، چې مخکې د عدلیې وزارت تر لاس لاندې وه او وروسته د یوې خپواکې اداري په توګه په فعالیت پیل وکړ.د افغانستان تیر اسلامي جمهوري دولت کې د لویې څارنوالۍ اداري ۴ مرستیالان درلودل چې هر یو مرستیال یې په خپل جوړښت کې څو نور ریاستونه تر لاس لاندې وه. چې دغې اداري د پنځه زرو په شاوخوا کارکوونکي په مرکز کابل او نورو ولایتونو کې درلودل چې یوه برخه یې اجیران او نور یې په مسلکي او اداري څانګو کې په دندو باندې بوخت وه.

دویم مطلب: د لمړنۍ اساسي قانون څخه تر اوسنۍ قانون پورې د څارنوالۍ منزلت ته لنډه کتنه:

د غازي امان الله خان په دوره کې په ۱۳۰۳ هـ لمریز کال کې د کابل په پغمان ساحه کې لویه جرګه دایره شوه چې ۱۰۵۲ تنو د ولس نماینده ګانو پکې ګډون کړي وه او اساسي قانون یې چې ۷۳ مادې درلودې چې لس څپرکي درلودل تصویب کړ.[34]

---

[33]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۳)هـ کال، رسمي جریده.

[34].سرور دانش(۱۳۹۴).حقوق اساسي افغانستان،کابل، انتشارات امیري،ص ۸۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغه وخت د حقوق الله د مدعي شتون اړين وه، چې په همدې دليل باندې په اساسي تشکيلاتو کې د ضميمو په منځ ته راوړلو سره د لمړي ځل لپاره د جرم د اثبات د وکيل يادونه وشوه، که چېرته د يو شخص پر خلاف په محکمه کې په مشترک ډول د حقوق الله او حقوق العباد دعوي کيدي او مدعي به مخکې له پريکړې د صادريدو څخه غايب يا نادرکه شو د هغه د حقوق الله د قضيې د موضوع د حل په موخه باندې د يو عمومي مدعي يا وکيل په موقت ډول باندې د محاکمو لخوا ګمارل کېده او هغه په سر به حقوق العبد د هغه تر حضوره باقي پاتې کيده.

د افغانستان دويم اساسي قانون د محمد نادر شاه له لخوا په (۱۳۰۹ هـ ش) کال کې جوړ شو.دغه اساسي قانون ۱۱۰ مادې په ۱۴ فصلونو کې درلودي. د څارنوالۍ ارګان يې د عدليې وزارت په چوکاټ کې منحصر کړي وه.

د افغانستان درېيم اساسي قانون د محمد ظاهر شاه له لوري په کال (۱۳۴۳هـ ش) په ۱۲۸ مادو او ۱۱ څپرکيو کې تصويب کړل شو.[35] دغه قانون کې د مدعي العموميت په نوم اداره جوړه شوه چې په ۱۰۳ ماده کې داسې يادونه شوې ده.[36]

«د جرمونو پلټنه د مدعي العموم لخوا چې د دولت د اجرائيه قوې يوه برخه ده د دې قانون د احکامو سره سم ترسره کيږي».

۱۳۴۵ هـ لمريز کال د کب د مياشتې په ۱۵ نېټه د څارنوالۍ قانون نافذ او د څارنوالۍ د چارو د تنظيم قانون لغوه شو چې دغه قانون د عدلې وزير د لوې څارنوال په حيث باندې معرفی کړ.

د افغانستان څلورم اساسي قانون د هيواد لمړني ولسمشر سردار محمد داوود خان لخوا په کال (۱۳۵۵هـ ش) کې په ۱۳۶ مادو او ۱۳ څپرکيو کې تصويب کړل شو. د ياد اساسي قانون په ۱۰۶ ماده کې داسې يادونه شوې وه چې(د جرايمو کشف د پلټنې د پوليسو، تعقيب او دعوي د څارنوال لخوا چې د اجرائيه قوې جز ده، د قانون د احکامو سره سم ترسره کيږي).[37] پدې اساس تحقيق او څارنه په بشپړه او عملي توګه څارنوال پورې تړاو پيداکړ، چې څارنوالي په دغه وخت کې يادو شويو موخو ته په کتو سره د حقوق او شرعياتو پوهنځيو او لا تر دې چې د نورو پوهنځيو د فارغانو په جذبولو کې چې د قانون په تطبيق او د عدالت په راوستو کې د وکړو د خوشحالي سبب کېده اغيزمن کامونه واخيستل.

پنځم اساسي قانون د ببرک کارمل له لوري په کال (۱۳۵۹هـ ش) کې په ۱۳۶ مادو کې تصويب کړل شو چې د افغانستان ډيموکراتيک جمهوريت اصول په نامه ياداوه. دغه قانون اتم فصل څارنوالۍ ته ځانګړی شوي وه چې څارنوالۍ يو واحد جوړښت معرفي کړي وه. د ديموکراتيک جمهوريت د جوړښت څخه وروسته د حقوقو او قانون قانون څخه د حراست اداري د اقتدار لرونکي حزب سره تړاو پيداکړ چې همدا موضوع په خپله د قانونيت د کمزوتيا سبب وګرځيده.[38]

د افغانستان شپږم اساسي قانون د په (۱۳۶۶هـ ش) کال کې د ډاکټر نجيب الله له خوا په ۱۴۹ مادو او ۱۳ څپرکيو کې تصويب کړل شو.[39] ددې اساسي قاتون نهم فصل څارنوالۍ ته ځانګړی شوی وه،[40]چې ددې قاتون ۱۱۸ ماده په لاندې ډول وه:

---

[35]پورتني ماخذ.سرور دانش،ص ۸۹.

[36].(۸)ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، اخلاق حقوقي در عمل(اخلاق و حقوق مسلکي)ص ۱۴۶.

[37]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۵۵)هـ کال.رسمي جريده،۱۰۶ ماده.

[38]. پورتني ماخذ، سرور دانش، ص ۸۹.

[39].پورتني ماخذ، سرور دانش، ص ۹۰.

[40]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۶)هـ کال. رسمي جريده،۱۵۶ ګڼه،۱۴۹ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

« لویه څارنوالي او د څارنوالۍ د ارګانونو د فعالیت مشري په خپلو اجراتو کې خپلواکه ده. او یوائې د قانون او لوی څارنوال تابع دي».

لوی څارنوال او جمهور رئیس اوسط مرستیالان د اساسي قانون د ۱۱۹ مادې له مخې یوائې د شپږو کالو مودې لپاره ټاکل کیږي.

د افغانستان اووم اساسي قانون د استاد برهان الدین رباني په دوره کې په کال (۱۳۷۲هـ ش)کې چې ټولې ۱۱۴ مادې درلودې د هغه کمیسیون په واسطه چې ۵۰ تنو پکې ګډون کړی وه تدوین کړل شو. خو دغه قانون د هېواد د ستونزو او جګړو له امله هیڅ کله تصویب او توشیح نشو.

په کال ۱۳۷۵هـ کال د تلې په ۵ نیټه باندې د طالبانو له لورې جمهوریت سقوط کړل شو، چې د افغانستان د اسلامی جمهوریت دولت نوم د افغانستان اسلامي آمارت ته بدل کړ. دوي د قانون د تطبیق په اړه باندې حکم وکړ چې د هېواد ټول قوانین دي د شرعي نظام د برقراریدو په موخه په ستره محکمه کې د علماو هئیت د مشرۍ لاندې راټول شي، غیر شرعي مواد دي تري حذف کړل شي او د آمارت ترمنظورۍ وروسته دې په رسمي جریده کې خپاره شي. په کال ۱۳۷۵هـ لمریز کې د کب په ۱۶نیټه د ۱۲ ګڼه فرمان د دولت د اساسي تشکیلاتو او وزارتونو په اړه داسې څرګندونې کړې وي. کومې اداري چې د سردار محمد داود خان په وخت کې وزارتونه وه، وزارت به پاتې شي، ریاستونه او مدیریتونه او همدارنګه داسې نورې اړوندې اداري دې د ادارو د اصلي برخو سره یو ځای کړل شي. پدې وخت کې د افغانستان لویه څارنوالۍ او د عدلیې وزارت یوه واحده اداره شو.

د ۱۴۱۹ هـ ق کال د زمري د میاشتې د ۲۳ نیټې د ۱۰۹ ګڼې د فرمان د دویمې مادې په دویم بند کې د څارنوالۍ په اړه داسې یادونه ترسره کړې وه:

«د څارنوالۍ د څېړنو کار قضا ته وسپارل شو، قضات مکلف دي چې د دوسیو پلټنې دې د یوې فتوې سره سرته ورسوي او د پریکړې په موخه دې اړوندې محکمې ته وسپاري، په ټوله کې د ۱۶ ریاستونو څخه دوه ریاستونه د قانون د تطبیق د څارنې او د آزادي د سلب د ځایونو د څارنې ریاست باقي پاتې شول. چې نور ټولو ریاستونو فعالیت ودرول شو».

پدې وسیله د عدلیې وزارت ته لارښونه شوې وه چې په مرکز او ولایتونو کې دې د څارنوالۍ د څارنې د څانګې هغه مسولین چې په وزارتونو، عمومي ریاستونو او د هغو په څانګو کې چې په ولایتونو کې دي، د څارنوالۍ د قانون سره سم د قانون د تدقیق او بې له انحرافه تطبیق، د فرامینو او د افغانستان د اسلامي آمارت د احکامو څخه څارنه وکړي.[41]

د افغانستان اسلامي آمارت لمړي دوره په ۱۳۸۱ کال کې له منځه لاړه چې په کال ۱۳۸۲ هـ لمریز کې د لیندۍ د میاشتې په ۲۳ لویه جرګه جوړه شوه چې د ۲۳ ورځو بحث څخه وروسته د ۱۳۸۲هـ ل کال د جدي په ۱۴ نیټه یې نوې اساسي قانون تصویب او د جمهور رئیس له توشیح وروسته نافذ کړل شو، چې ټول ۱۲ فصلونه او ۱۶۲ مادې درلودي.[42]

چې د افغانستان اساسي قانون ۱۳۴ مادې داسې څرګندونه کړي وه:[43]

«د جرمونو کشف د پولیسو په وسیله او د جرمونو تحقیق او په محکمه کې پر متهم باندې د دعوا اقامه د څارنوالۍ لخوا، د قانون د احکامو سره سم ترسره کیږي. څارنوالۍ د اجرائیه قوې یوه برخه ده چې

41. عدلیې وزارت،د افغانستان اسلامي آمارت،(۱۴۱۹)هـ کال.۱۰۹ګڼه فرمان،۲ ماده،دویم بند.
42. (۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،رسمي جریده.۸۱۸ ګڼه.
43. پورتنۍ ماخذ،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپلو اجراتو کې استقلالیت لري، تشکیل، صلاحیت او د اجراتو څرنګوالی د قانون له لورې تنظیم کیږي.»

کله چې په ۲۰۰۱ میلادي کال د نومبر د میاشتې په ۲۷ نیټه باندې د بن په المان ښار لمړنۍ کنفرانس دایر شو، چې افغان مشران د افغانستان د موقت حکومت د مشر د ټاکلو لپاره را غونډ شوي وه، نو دې وخت کې لا هم افغانستان هغه هېواد نه وه چې مشروع حکومت دي ولري، په دغه کنفرانس کې مختلفو سیاسیونو، جنګسالارانو، ځوروالکو،او هغو افرادو د ګډون حق تر لاسه کړی وه چې د واک او قدرت په لالچ کې ډوب وه. ددې کنفرانس پایله دا شوه چې لمړي شپږ میاشتې موقته اداره، بیا ورپسې انتقالي دوره چې دوه کاله یا په بل روایت ۱۸ میاشتې ښودل شوي وي رامنځ ته به شي. پدغه کنفرانس کې حامد کرزی ددې لقب لپاره نوماند وټاکل شو، او بلاخره په ۲۰۰۴ میلادي کال کې یعني ۱۳۸۳هـ کې د لویې جرګې دایریدو وروسته حامد کرزی د آمریکایانو په ملتیا سره د هېواد واګې تر لاسه او د افغانستان د ولسمشر په توګه وټاکل شو.

د بن غونډه د جمهوریت د رامنځته کېدو باعث شوه، او د امریکا متحده آیالاتو راتګ ته هم زمینه برابره شوه. بلاخره کله چې د آمریکا متحده آیالاتو په وسیله په کال ۱۳۸۰ هـ لمریز کې د افغانستان اسلامي آمارت نظام را وپرځول شو، نو د لوې جرګې د دایریدو وروسته د افغانستان د اسلامي آمارت نوم د افغانستان اسلامي جمهوري دولت باندې بدل کړای شو.

د ولسمشر حامد کرزي له دورې څخه تر د ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي دورې پورې د څارنوالي ارګان په هر برخه کې پرمختګ وکړ،چې د اساسي قانون ۱۳۴ مادې پر بنسټ مشروعیت ورکړل شو، ځانګړي قوانین د څارنوالي اړوند تصویب کړای شول،د یوې خپواکي اداري په توګه په فعالیت پیل وکړ، لویې څارنوالی څلور مرستیالاې اداري درلودي، د پنځه زرو په شاوخوا کارکوونکي په مرکز کابل او نورو ولایتونو کې درلودل، پراخ صلاحیتونه ورکړل شوي وه.

د افغانستان اسلامي جمهوری دولت د ۱۳۸۲هـ لمریز کال څخه تر ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې ۲۳ نیټې پورې حاکم وه، چې وروسته له دې نیټې څخه د افغانستان اسلامي آمارت یو ځل بیا واک ته ورسید، او د ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې په ۲۴ نیټې باندې چې د ۲۰۲۱ میلادي کال د اګست د میاشتې د ۱۵ نیټې سره سمون خوري د افغانستان اسلامي جمهوری دولت له منځه لاړه.له دې وروسته د افغانستان اسلامي آمارت د افغانستان نوم د افغانستان اسلامي جمهوري دولت څخه د افغانستان اسلامي آمارت ته تبدیل کړ.

دا چې د افغانستان آسلامي آمارت یو ځل بیا واک ته ورسید او د څارنوالی اړوند فعالیتونه، تشکیلات، دندې څه ډول دي؟ آیا اوس مهال د څارنوالی ارګان فعالیت لري او کنه؟ د کوم قانون په اساس څارنوالی اړوندو قضیو ته رسیدګي کیږي؟ دې او دې ته ورته نورو ټولو پوښتنو ځوابونه به ان شاءالله په دریم فصل کې چې همدې موضوع ته یعني د څارنوالي اوسني وضعیت ته کتنه ده، ځانګړې شوې ده او هلته به پرې رڼا واچول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويـــــم څـــــپرکی

د څارنوالۍ څرنګوالی په مختلفو محاکماتي سیستمونو کې

د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې جزایي قضایاو ته د رسیدګي لپاره مختلف محاکماتي سیستمونه شتون لري چې لدې جملې څخه په څلور محاکماتي سیستمونو باندې بحث ترسره کوو. چې له دې جملې په لمړي مبحث کې اتهامي محاکماتي سیستم، په دویم مبحث کې تفتیشي محاکماتي سیستم، په دریم مبحث کې مختلط محاکماتي سیستم او په پنځم مبحث کې د اسلام محاکماتي سیستم واضح کوو.

لمړي مبحث: په اتهامي محاکماتي سیستم کې د څارنوالۍ څرنګوالی

جزایي قضیو ته د رسیده ګي په برخه کې دغه سیستم نظر نورو محاکماتي سیستمونو ته ډیره پخوانۍ ریښه لري چې دا محاکماتي سیستم د لمړي ځل

لپاره په انتقام جویي او قصاص باندې ولاړ وه. دغه محاکماتي سیستم په ډیرو پخوانیو زمانو په روم کې رامنځته شو، چې بیا وروسته المان، فرانسې او اتریش ته او داسې نورو ځایونو ته خپور شو.[44] دغه محاکماتي سیستم په تدریج سره بیا په نورو هېوادونو کې لکه المان، اتریش او ټولو اروپایي هېوادونو کې مروج شو. په اوس وخت کې په پخوانیو ځانګړونو برابر او په مطلق ډول په هیڅ هېواد کې قابل د تطبیق ندي، ولې د ځینو تغیراتو قبلولو سره د انګلستان، امریکا، استرالیا او کانادا کې د تطبیق وړ ده. پدې محاکماتي سیسم کې په اوسنۍ عصریت سره هم د څارنوال او څارنوالۍ رول نه تر سترګو کیږي.[45]

لمړي مطلب: د اتهامي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوي

۱-د دعوی اقامه، د اتهام تعقیب او د جزایي دعوي تعقیب د متضرر یا شاکي په غاړه ده.

۲-د برائت الذمې اصل پکې شتون نلري.

۳-پدې محاکماتی سیستم کې محکمه په تدافعي شکل سره صورت نیسي.

۴-مسلکي قاضیان پکې وجود نلري، او قضیه ته د عادي اشخاصو لخوا چې با رسوخه وي رسیدګي کیږي.

۵-د محاکمې نه کتبي والی، ټول اجراات په شفاهي ډول سر ته رسیږي.

۶-محکمه علني وي، ټول کسان کولای شي چې په جلسه کې ګډون وکړي.

۷-دغه سیستم د دیموکراسۍ په اصل ولاړ ده، نو قضات د خلکو له منځه ټاکل کیږي.

دغه سیستم کې د څارنوالۍ یا نور دولتي مراجعو په ځیر تشکیلات شتون نلري.ددې لپاره چې په دغه محاکماتي سیستم کې د څارنوالۍ اړوند بنسټ شتون نلري نو ځکه د څارنوالي د څرنګوالي بحث څخه صرف نظر کوو.

---

[44]. محمد اشرف رسولي(۱۳۹۷). اصول محاکمات جزایي، کابل، انتشارات سعید،ص ۴۱.

[45]. (۲۱) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، حفیظ الله دانش، ص ۳۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم مبحث: په تفتيشي محاکماتي سيستم کې د څارنوالۍ څرنګوالی

د اتهامي سيستم د نواقصو په نظر کې نيولو سره حقوقدانان په دې لټه کې شول چې يو بل بديل محاکماتي سيستم تر تطبيق لاندې ونيسي. چې دوي تفتيشي سيستم روش جوړ کړ.دغه روش هم لمړی ځل په روم کې رامنځته شو او بيا نورو هېوادونو ته خپور شو. د اتهامي سيستم په خلاف پدې سيستم کې د د فرد (مظنون او تورن) ګټو په برتله د ټولنې ګټو ته ډېره پاملرنه شوې دا سيستم د اتهامي سيستم په پرتله د مظنون او تورن په اړه شديد دي او د همدې دليل په بنسټ تفتيشي سيستم وروسته له رامنځته کېدو څخه يواځې د عوامو طبقې مظنونانو او تورنانو په اړه پلي کيده. پدې سيستم کې دعوه اقامه د دولت لخوا کيږي أدې معنا چې قاضي واک درلود چې له يوې خوا د څارنوال په شان په تورن تور پورې کړي او له بلې خوا دعوي ته هم پخپله رسيدنه وکړي او حکم صادر کړي.[46]

همدارنګه پدې محاکماتي سيستم کې د دعوي اقامه، تحقيق او عدلي تعقيب د متضرر او يا خصوصي افرادو له اختياره ووت او دولتي نهاد يا مدعي العموميت يعنې څارنوالۍ په اختيار کې ورکړل شو.[47]

د مدعي العموميت يا نيابة العامه (څارنوالۍ) د لمړي ځل لپاره په ۱۷۹۰ م کال کې په فرانسه کې منځته راغله او د جزايي قضيو برسي يې پيل کړه او جزايي دعوي يې اقامه کولې.

لمړي مطلب: د تفتيشي محاکماتي سيستم ځانګړتياوي

دا محاکماتي سيستم په لاندې ځانګړنو او اصولو باندې استوار وه چې له نورو محاکماتي سيستمونو يې تفکيک هم کيدای شي:

۱-پدغه نظام کې تحقيق او جزايي عدلي تعقيب دنده د متضررينو له لورې خارج شوه او مدعي العوميت يا څارنوالۍ ته وسپارل شوه تر څو د دولت په نمايندګۍ دغه کار ترسره کړي.

۲-د جرايمو د تقسيم بندې اصل، چې ځينې جرايم د متضرر په غوښتنه د ګذشت يا تيريدنې وړ وه، خو بيا ځينې جرايم عدم ګذشت بلل کيده چې د متضرر له غوښتنې پرته څارنوالۍ ورته رسيدګي کوله.

۳-د مدعي العوم د مسلکي والي او د له متهم سره د جرم او بحث له اصل پکې موجود وه.

۴-د قاضيانو د مسلکي والي اصل پکې موجود وه، د قضاوت دنده پکې مقدسه دنده ګڼل شوي وه.

۵-محکمې پدې نظام کې سري وه او خلکو نشو کولای چې پکې ګډون وکړي.

۶-د متهم محاکمه او ټول اجرااات په کتبي شکل ترسره کيدل او د جلسې اړوند هر څه به پکې ثبت کيده.

۷-د اثبات په نورو دلايلو د اقرار د برترۍ او حتي د شاه دلايلو د نوم ورکولو اصل موجوديت.

---

[46]. رجب ګلدوست جويباري(۱۳۹۱).کليات آئين دادرسی کيفری، انتشارت جنګل جاودانه،چاپ دهم، ص ۲۷، ۲۸.

[47]. (۴۴) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي.محمد اشرف رسولي، ص ۴۷.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درپيم مبحث: په مختلط محاکماتي سيستم کې د څارنوالۍ څرنګوالی

جزايي قضاياو ته د رسيدګي دا محاکماتی سيستم د اتهامي محاکماتي سيستم او د تفتيشي محاکماتي سيستم د مزاياو له مجموعې څخه جوړ شوي ده، دا ځکه چې د رسيدګي د يادو دوو محاکماتي سيستمونو څخه په يوه کې د ټولنې حقوق او منافع ناديده ګڼل شوي وه او په بل کې بيا د فرد يا تورن حقوق ناديده ګڼل شوي وه چې همدې معايبو ته په پام کې نيولو سره حقوقپوهانو د رسيدګي مختلط محاکماتي سيستم ته رجوع وکړه. دې محاکماتي سيستم ته د فرانسې محاکماتي سيستم هم ويل کيږي،دا ځکه چې د لمړي ځل لپاره په ۱۸ پيړي کې د فرانسوي حقوق پوهانو له لورې ايجاد او د تطبيق وړ ګڼل شوي دي، چې په تدريج سره بيا نورو هېوادونو ته خپور شوي دی. افغانستان کې د جزايي اجراتو قانون له تنفيذ او د يو رسمي حقوقي او عدلي محاکماتي سيستم له ايجاد وروسته د رسيدګي مختلط محاکماتي سيستم تر استفادی لاندې ونيول شو.[48]

د رسيده ګي مختلط محاکماتي سيستم کې هم د تورنو تحقيق د يوې رسمي مرجع(مدعي العموميت) ارګان لخوا صورت نيسي او هم د تورن عدلي تعقيب د همدې مرجع په اوږو بار وي.

ددې محاکماتي سيستم له مخې د څارنوالۍ لخوا تحقيق په سرې ډول سره اجرا کيږي خو د تفتيشي محاکماتي سيستم برعکس دلته تورن ته د مدافع وکيل د نيولو، اظهار نظر او نور ډير حقوق په پام کې نيول شوي دي چې په پورتنيو محاکماتي سيستمونو کې موجود نه وه.

لمړي مطلب: د مختلط محاکماتي سيستم ځانګړتياوي

جزايي قضاياوو ته د رسيدګي دا محاکماتي سيستم يو شمېر خصوصيات له نور محاکماتي سيستمونو څخه جلا کوي چې هغه خصوصيات په لاندې ډول سره تر بحث لاندې نيسو.

۱-د رسيده ګي پدې محاکماتي سيستم کې د تحقيق رسمي او مشخص ديوان (څارنوالي) وجود لري او تحقيق په کې په سرې ډول سرته رسيږي. او همدارنګه د محاکمې په وخت کې هم تعقيبږي خو ددې تحقيق سرې والي پکې په دې معنی نه دي چې تورن حقوق نه لري بلکې تورن ځانګړي حقوق او آزادي لري.

۲-د محاکمې علنې والی(د اتهامي سيستم ځانګړتيا)

۳-د محاکمې ترافعې والی(د اتهامي سيستم ځانګړتيا)

۴-د دولت لخوا د دعوي اقامه کول(د تفتيشي سيستم ځانګړتيا)

۵-د محاکمې په ترڅ کې د قاضيانو لاسوهنه(د تفتيشي سيستم ځانګړتيا)

۶-د قاضيانومسلکي توب(د تفتيشي سيستم ځانګړتيا)

۷-د محاکمې کتبي والی(د تفتيشي سيستم ځانګړتيا)

[48]. (۲۱) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، حفيظ الله دانش،ص ۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم مبحث: په اسلامي محاکماتي سیستم کې د څارنوالۍ څرنګوالی

ځینې حقوقپوهان په ځانګړي ډول اسلامي پوهان جزایي قضیو ته د رسیدګي د دري عمده نظامونو تر څنګ اسلامي نظام هم د رسیدګي یو پیاوړي محاکماتي سیستم او نظام بولي. چې دا محاکماتي سیستم د اتهامي سیستم او کامن لا حقوقي محاکماتي سیستم سره ورته ګڼي. هغه له دې املې چې په دې محاکماتي سیستم کې هم محاکمه علني شکل لري، چې اساساً څارنوال پکې نه تر سترګو کیږي. بله دا چې په اسلامي حقوقي محاکماتي سیستم کې قاضي زیات واک لري او په کامن لا کې هم زیات واک لري. همدارنګه په دواړو حقوقي سیستمونو کې مدیون قوانین زیات ارزښت نلري، او ډیرې فیصلې قاضي په خپلواکه توګه ترسره کوي. ولې بیا هم یو شیمیر علماء د قضاء د تحقیق دیوان باندې د څارنوالۍ د ارګان اطلاق کوي او وایي چې د تحقیق دیوان عبارت له هغه ارګان څخه ده چې د چارواکو، واکمنانو، د دولتي کسانو او همدارنګه د عامه خلکو پر فعالیتونو باندې څارنه ترسره کوي تر څو چې د قانون له حکومونو او د اسلامی شریعت احکامو څخه سرغړونه ونه کړي.[49] دلته یوه پوښتنه پیداکیږي هغه دا چې اسلامي نظام کې څارنوالۍ له کوم ځای څخه سرچینه اخلي؟

د پورتنۍ سوال ځواب د الله تعالي د لاندې اقوالو په رڼا کې واضح کوو، الله تعالي فرمایي:[50]

«یاأَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُواْ إِن جَآءَکُمْ فَاسِقٌ بِنَبِإٍ فَتَبَیَّنُواْ أَن تُصِیبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِینَ»

ژباړه: اې مومنانو که کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بیا په خپلو کړو پښیمانه شئ.

همدانګه په بل ځای کې الله متعال فرمایي:[51]

«قالُوا یا مُوسى إِنَّ فیها قَوْماً جَبَّارینَ وَ إِنَّا لَنْ نَدْخُلَها حَتَّى یَخْرُجُوا مِنْها فَإِنْ یَخْرُجُوا مِنْها فَإِنَّا داخِلُونَ»

ژباړه:هغوي په ځواب کې وویل:اې موسی! هلته خو ډیر زورور خلک اوسیږي. موږ به هیڅکله هلته لاړ نشو، تر څو هغوي له هغه ځایه ونه وځي. هو که هغوي ووتل نو مونږ به د ور ننولو لپاره چمتو یوو.

همدارنګه ظافر قاسمي په خپل تالیف دیوان المظالم کې د نیابة العامه(څارنوالۍ) په اړه باندې وایي چې دا د قضا سره په یو ضم موسسه ده، چې جزایي قضایاوي او هغو مدني قضایاو ته رسیدګي کوي چې ټولنې پورې تړلې وي تر څو د جامعې د فکر څخه دفاع او د هغې فکر قایم کړي، چې دا د عمومي مصالحو د تامین لپاره ترسره کوي، دغه نوعه موسسه په ۱۷۹۰ میلادي کال کې په فرانسه کې رامنځته شوه چې مهم ممیزات یې دا دي چې قضات کولای شي چې د عامه حق پورې تړلي دعواوي تحریک کړي پرته له ادعا څخه د شخصي او په اخبار بنا معلوماتو په اساس تر څو ټولنه سلامته شي او همدارنګه د جزایي محکمې حکم معتبرنه ګڼل کیږي تر څو پورې چې نیابة العماه پکې تمثیل شوي نه وي. دا نوی فکر نن ورځ په عربي نړۍ کې هم پراخ شوي ده او د مسلمانانو عرف هم ګرځیدلی ده، دا چې په اسلام کې ولې معتبر ده؟ او موجبه اسباب یې څه دي؟ پدې هلکه استاد فارس الخواری وایي چې الله تعالي په قران کریم کې فرمایلي دي:

---

[49]. محمد مصطفی نیازي (۱۳۹۴) د اسلام قضایي نظام، ژباړه محمد قریب ادیب اساس، قرطبه خپرونديه ټولنه،ص۱۲.

[50]. قرآن کریم، [الحجرات،اية ۶]

[51]. قرآن کریم، [المائده ، الاية ۲۲]

(c) ketabton.com: The Digital Library

«مِنْ أَجْلِ ذلِكَ كَتَبْنا عَلى بَني إِسْرائيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّما قَتَلَ النَّاسَ جَميعاً وَ مَنْ أَحْياها فَكَأَنَّما أَحْيَا النَّاسَ جَميعاً وَ لَقَدْ جاءَتْهُمْ رُسُلُنا بِالْبَيِّناتِ ثُمَّ إِنَّ كَثيراً مِنْهُمْ بَعْدَ ذلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ» [52]

ژباړه:له همدې امله مونږ پر بنئ اسرائيلو دا فرمان ليکلی ؤ: چا چې يو انسان د وينې له بدلې او يا په ځمکه کښې له فساد خورولو پرته (په ناحقه) ووژه، داسې وګڼه لکه چې هغه ټول انسانان ووژل او چا چې څوک له مرګه وژغوره، داسې وګڼه لکه چې هغه ټولو انسانانو ته ژوند ور وبښه. خو د هغو حال دا ده چې زمونږ پيغمبران پرله پسې له روښانه څرګندو لارښودونو سره ورته راغلل، سره لدې هم د هغوي زياتره کسان په ځمکه کښې زياتي کوونکي دي.

د پورتنې ايت په اړه ډېر مولفين په جزايي حقوق کې د نيابة العامه يا څارنوالۍ اطلاق ور باندې کوي. او وايي چې که داسې تصور وشي چې سړی پورته شوي ټول خلک وژني، پس څوک خلک ژغوري او يا يې صنع کوي؟ پدې کې نشته چې دوي ټول وژل کيږي ولې يواځې نايب العام ده چې په قتل کې متولی دي. دي وايي چې په دې اړه کوم واضح نص نه ترسترګو کيږي چې فقهاو د نيابة العامه په اړه موندلی وي او بحث پرې کړی وي بلکې دا په نويو قوانينو کې د نائب العام د عنوان په حيث قبوله شوي ده.

دا چې په پورته ټولو اياتونو کې او تفسيرونو کې په تحقيق او دقيقې څيړنې باندې ټينګار شوي ده او دا کار نن ورځ په اکثره اسلامي او غير اسلامي ممالکو کې څارنوالۍ کوي، نو دا مهمه موضوع ده اواسلام کې د منع په اړه کوم صريح نص شتون نلري. بله دا چې د څارنوال او څارنوالۍ لپاره لازمي شروط، صفات او دندې د احتساب د ديوان سره تر يوه حده ورته والی لري، او هغه دا چې څارنوال بايد په اسلامي ټولنه کې په فقه او دين کې پوهه ولري، مامورات(په څه چې امر شوي ده) او منهيات(له څه چې نهي او منعه راغلي ده) وپيژني، د ښو او بدو، مجرميت او عدم مجرميت د پيژندلو په اړه معيار بايد کتاب الله او سنت رسول الله(ص) وکاروي، نرم مزاجه، د ښې وينا، ښې رويې او غوره اخلاقو څښتن به وي، لکه چې يو کس د مامون رشيد مجلس ته حاضر شو او هغه ته يې ډيرې سختې خبرې وکړې او په سخته لهجه ورته نصيحت وکړ په ښو خبرو امر او له بدو يې منع کړ. نو مامون الرشيد په ځواب کې وويل : اې سړيه الله تعالی خپل خوږ پيغمبر(ص) ته چې له تا ډير بهتر دی د هغو بدو خلکو چې له ما ډير بدتر دي د ښې رويې او نرمې لهجې توصيه کوي.

الله تعالی فرمايي:« فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى».[53]

ژباړه: پس ووايئ ده ته خبره پسته او نرمه ښايي چې دي پند واخلي او يا وويرې له الله جل شانه څخه.

نو بيا مامون الرشيد له هغه سړي مخ واړوه او هيڅ توجه ورته ونکړه ځکه انسان چې کوم مقصد په نرمي سره لاسته راوړي هغه اکثره په سختي سره نشي حاصلولی لکه چې پدې هلکه پيغمبر ص فرمايي:

(ان االله رفيق يحب الرفق و يعطی الرفق مالا يعطی علی العنف).[54]

ژباړه: الله تعالي نرمي کووونکی ده او نرم مزاجې خوښوي او په نرمي کې چې کوم انعامات ورکوي هغه په سختی نه ورکوي.

---

[52]. قرآن کريم، [المائده ، الاية ٣٢]

[53]. القرانکريم،[سورة طه اية ۴۴]

[54]. صحيح المسلم، مسلم بن حجاج القشيري(٢۶١هـ ق).نشر آرام باغ کرانشي،جلد ١،ص ۴٢٢،کتاب البر باب الفضل الرفق.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه څارنوال او محقق به د عامه کارونو څارنه کوي او د خلکو مال ته د توقع او رشوت اخیستنې څخه ځان ساتي او د خلکو څخه به تحایف نه قبلوي ځکه چې دا هم رشوت کې حسابیږي چې په دې اړه رسول الله ص فرمایي:(لعن الله الراشی و المرتشی).[55]

ژباړه: د الله تعالي لعنت دې وي په رشوت اخیستونکي او رشوت ورکوونکی باندې.

نو معلومیږي هغه څوک چې د لمړي ځل لپاره یې په اسلام کې د احتساب او تحقیق ارګان د رامنځته کولو هڅې کړي دي هغه د اسلام ستر لارښود او پیشوا سیدنا سرور کائنات محمد رسوال الله (ص) وه. هغه دا چې کله د حذیمي قبیلې خلک مسلمانانو ته تسلیم شوه، نو د ولید کورنۍ لخوا پدې پلمه چې تسلیمي او کلمه ویل یې د ویرې له امله وه ووژل، چې له دې واقع څخه پیغمبر (ص) خبر شو نو سخت خفه شو او پدې نوم چې دا ټولنه دی او تخلف د حق الله په جق کې صورت مونډلی دی نو د خالد بن ولید (رض) کورنۍ ددې کار په بدل کې د حذیمي قبیلې ته د وژل شویو کسانو په سر دیت ورکړ او د هغوي له حقوقو څخه سانانه او دفاع وکړه.[56]

په دوهم قدم کې چې د تحقیق (څارنوالي) چارو ته توجه شوي هغه د عمر (رض) د خلاف دور وه چې نوموړي د خپل خلافت پر مهال د ټولنې او مظلومانو له حقوقو څخه د دفاع په موخه او د شریعت د احکامو د درست تطبیق په هدف زیاتې هڅې او کوښښونه کړي دي چې ځینې یې د بیلګې په توګه لاندې ډول واضح کوو:

کله چې د مصر والي عمرو بن االعاس (رض) د زوي او د یو قبطي د زوي ترمنځ لوبه کیږي، چې د قبطیي زوي لوبه ګټي چې د لوبې په ګټلو سره د عمرو بن العاس زوي ته غوصه ورځي او د قبطی زوي په وهلو او ټکولو پیل کوي او سپکې سپورې هم ورته واي. کله چې بیا قطبي له خپل زوي سره د حج د ادا کولو لپاره بیت الله شریف ته ځي نو عمر (رض) ته په دې هکله شکایت کوي چې عمر (رض) وروسته له تحقیق او څیړنې د عمر بن العاس (رض) زوي د قبطي د زوي په مقابل کې قصاص کوي.[57]

بل دا چې په دې محاکماتي سیستم کې هم قضات د قضایاو په څیړلو کې له زیات واک څخه برخورداره دي او همدارنګه د رسیدګي په اسلامي نظام کې متهم خپلواکي لري چې له خپل ځان څخه دفاع وکړي او ترفینود قضیې د قاضي په وړاندې مساوي حقوق لري.

د پورته ځانګړنو علاوه د رسیدګي اسلامي محاکماتي سیستم د یو شمیر نورو خاصو ځانګړونو او اصلاحاتو درلودونکی ده چې زیاته انساني جنبه او د تورن حقوق په ځان کې رانغاړي. پدې معنی چې دا محاکماتي سیستم هم د فرد(تورن) او هم د ټولنې حقوق رعایت کوي. دا ځکه چې څارنوال معمولا په حق الله دعواوو کې شتون لري او معمولا حق الله دعواوي په متهمینو باندې اقامه کوي، او د حق الله دعواوي د ټولنې حق دي چې په همدې دلیل ددې حق په تعریف کې فقهاء وایي چې حق الله هغه حق ده چې عمومي منافع په هغه پورې تعلق پیداکوي پرته لدې چې کوم ځانګړي شخص ته انتساب پیداکړي، په همدې دلیل چې د زیات اهمیت، شاملو او پراخو ګټو درودونکي ده، نو د ټولو خلکو خالق

[55]. تاج محمد تمکین(۱۳۹۹).څارنوالی او رول په جزایي دعوه کې،ننګرهار پوهنتون، حقوق پوهنځی،ماسټري تیزس دفاع،ص ۵۳.

[56]. (۴۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،محمد اشرف رسولي،ص ۱۳، ۲۰.

[57]. (۵۵) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، تاج محمد تمکین، ماسټري تیزس،ص ۵۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پروردګار ته منسوب کيږي، ددې دول حق ساقط کول جايز ندي او څوک له دې دول حق صرف نظر کولاي نشي، ځکه چې د حقوق پوهانو په نزد دا دول حقوق عمومي حقوق بلل کيږي.[58]

همدارنګه د څارنوالۍ په اړه داسې معلوميږي چې سکوتي اجماع او د مجتهدينو اجتهاد هم شتون لري، هغه دا چې کله څارنوالۍ د قضائيه قوې په چوکاټ او بهر د کمکي ارګان په توګه له فرانسې اسلامي نړۍ ته خپره شوه نو علماو يې په رد کې نه فتوی صادره کړه او نه هم ددې د مشروعيت په اړه ښکاره اجماع ترسره کړی.[59]

د اسلام محاکماتي سيستم د برسې له مخې دې پايلې ته رسيږو چې مخکې لدې چې اروپايي او يا هم مخکينې تمدنونو د قضاياو د رسيدګي لپاره آو په ځانګړي دول په جزايي امورو کې يو روش خپل کړی د اسلام مقدس دين کې ځانګړي روشونه په نظر کې نيول شوي وه، چې په هغه کې يو شمير خاص قواعد او سلسله مراتب موجود وه چې نوموړي روشنه ډير ساده خو کامل او هر اړخيز وه، دا روشونه نه له رومي قواعدو څخه اخيستل شوي وه او نه هم د يونان له حقوقو څخه.[60]

لمړي مطلب: د اسلامي محاکماتي سيستم ځانګړتياوي

د اسلامي محاکماتي سيستم ځانګړتياوي او له نورو محاکماتي سيستمونو سره توپير په لاندې دول سره ذکر کوو.[61]

لمړي-د رسيدګي د يو مرحله ايز اصل له نظره: د رسيدګي په اسلامي محاکماتي سيستم کې اصل دا ده چې قضايا په محکمه کې په يو پړاو کې حل او فصل کيږي. يعنې هغه حکم چې د واکمنې محکمې له خوا صادريږي قطعي بلل کيږي اود استيناف خواهي، تميز خواهي او تجديد نظر وړ نه دي په معنی دا چې څارنوال او تورن د شکايت کولو حق نلري. دا ځکه چې د پريکړه کوونکي قاضي لپاره اسلامي فقهاوو شرايط ټاکلي چې مهم يې اجتهاد او عدالت ده نو د شرايطو درلودو يره د قاضي په پريکړه بيا ځلې تجديد نظر نه ترسره کيږي مګر په ځينو خاصو حالتونو کې چې د فقهې قواعدو له نظره د تجديد وړ وي.

دوهم-د قاضي يووالي د اصل له نظره: د اسلام په حقوقي محاکماتي سيستم کې دا اصل ده چې قضاياوي د واحد قاضي لخوا حل او د رسيدګي لاندې وي، دا ځکه چې دا قاضي د امورو د رسيدګي صلاحيت لري او دې ته اړتيا نشته چې يو قضيه يوه ډله قضات تر رسيدګي لاندې ونيسي.بله دا چې د صالح قاضي شتون په يوه قضيه کې بسنه کوي.

دريم-د قاضي ټاکنه او عزل کول: کوم مقررات چې په اسلامي محاکماتي سيستم کې د قاضي د ټاکلو او عزل کولو لپاره ټاکل شوي ده د نورو محاکماتي سيستمونو عمومي مقررات سره يو شان دي لکه، قاضي بايد اخلاقي فساد باندې اخته نه وي، په جرم محکوم شوي نه وي، د حقوقو ليسانس ولري او نور. خو بيا ځينې خصوصي مقررات د قاضي لپاره په اسلامي محاکماتي نظام کې الزامي دي. د اسلام په اوايلو کې ځينو فقهاوودغه شرايط ۲۷ دانې د قاضي لپاره ښودلي وه چې د ۱۲ شرايطو درلود واجب او د ۱۵ شرايطو لرل مستحب دي.

---

[58]. پورتنی ماخذ، تاج محمد تمکين، ماسټري تيزس،ص ۵۵.
[59]. پورتنی ماخذ ، تاج محمد تمکين، ماسټري تيزس،ص ۵۵.
[60]. (۴۴) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،محمد اشرف رسولي،ص ۵۱، ۵۲.
[61]. (۴۶) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي رجب ګلدوست، ص ۳۲ و ۳۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصـــــره:

د لمړي ځل لپاره په اوسني بڼه د څارنوالي ارګان د فرانسې په هېواد کې په ۱۷۹۰ م کال کې رامنځته شو او بیا له هغه ځایه د نړۍ نوروهېوادونو ته چې د فرانسې مستعمره وه، چې له دې جملې هېوادونو څخه د اسلامي نړۍ یو شمیر هېوادونو په ځانګړي ډول د مصر هېواد ته یې هم سرایت وکړ، د مصر په هیواد کې د اسماعیل باشا بن ابراهیم بن محمد خدیوي چې په سنا ۱۲۷۹هـ کې واکمن وه مختلط محاکم رامنځته شول. ولې بیا هم څارنوالي یا نیابة العامه د مصر په دارالقضا کې قرار لري او بیله نده.

همدارنګه د عثمانی خلافت له زوال څخه وروسته ۱۳۳۵ هـ ق کال غربیان د مسلمانانو په دیارونو باندې مسلط شول، د مسلمانانو افکار، اخلاق، د ژوند مسیرونه او اسلامي نظم یې مختل کړ او دا چاره تر هغه روانه وه تر څو چې مسلمانانو د هغوي افکار او قوانین ومنل همدارنګه د سعودي عربستان محاکم هم چې ځلور نوعې(مجلس القضاء علی، محکمه التمییز، المحاکم العامه چې لیکنې، د مقر تعین او د ځانګړونو حدود یې د عدلیې وزیر ټاکي ولې فیصلې بیا هم قاضي د فرد په ډول کوي مګر د قتل، رجم او قطع په برخه کې دري ګونې قضا واجب دي او همدارنګه جزایي محاکم دي) لري. او اکثره پریکړې پکې د امام احمد بن حنبل د مذهب سره سمې کیږي او په جزایي محاکمو کې څارنوال نه تر سترګو کیږي.د قضاتو تعداد پکې د وزیراونو د (۲۳۶) رقم ۲۱/۳/۱۳۹۸هـ ق او ۱۷۶ رقم ۱۴/۹/۱۴۰۱هـ ق کلونو صادر شویو قرارونو په اساس شوي چې د تحقیق او تفتیش دننه پر مخ وړي.

زمونږ په هیواد کې هم تر ډیره وخته د تحقیق او تفتیش دنده د عریضې له وړاندې کولو وروسته د قاضي په غاړه وه چې په اوایلو کې دې تحقیقاتو شفاهي بڼه درلوده چې وروسته به د کاغذ پر مخ لیکل کیدي او په پاي کې به قاضي خپلې پریکړې صادرولې وروسته بیا په دولتي تشکیلاتو کې د ولایتونو او ولسوالیو په امنیه قومندانیو په چوکاټ کې د سرکاتب جزا نومونو لاندې (چې لنډ نوم د جزا وه) نوي بستونه رامنځته شو چې دنده یواځې د جرمونو تحقیق وه.

د حکومت د مامورینو د وظیفوي جرم تحقیق به د هر وزارت او ولایت په مرکز کې د مدعي العموم لخوا ترسره کېده چې دا تشکیل د وزارتونو او ولایتونو په چوکاټ کې وه، بلاخره په ۱۳۴۳هـ ل کال کې اساسي قانون له مخې د مدعي العموم(څارنوالی) تر نامه لاندې د جرایمو د تحقیق لپاره رسمي اداره د دولت په تشکیل کې رامنځته شوه، یو کال وروسته یعنې په ۱۳۴۴هـ ل کال کې د څارنوالي د قانون په نامه یو قانون په ۱۴ مادو کې رامنځته شو چې په اساس یې د تحقیق برسیره په محکمه کې د تورن د تعقیب چارې هم دغه ارګان ته وسپارل شوي. او د ۱۳۴۳هـ ل کال د جزایي اجرااتو د قانون په تصویب کېدو سره ددې ارکان دندې او واکونه مشخص شول.د ۱۳۴۳ هم ل کال له اساسي قانون څخه وروسته د ۱۳۵۵هـ ل کال د افغانستان د اسلامي جمهوریت په اساسي قانون کې هم دې ارګان دنده او جوړښت ته توجه شوي وه. او بیا په ټول دورو یعني ۱۳۵۹هـ ل کال ، ۱۳۶۶هـ ل او ۱۳۷۲هـ ل کال اساسي قوانینو د دې ارګان ایجاد، اړتیا او دندو ته توجه کړې ده، همدارنګه د ۱۳۴۴هـ ل کال د څارنوالی له قانون وروسته بل قانون چې د څارنوالی د تشکیل او واک قانون بلل کیږي، په اتو ۸ فصله او څلویښتو ۴۰ مادو کې تر اوسه پورې نافذ او مرعي لاجرا ده.[62]

[62].(۵۵) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، تاج محمد تمکین، ماسټري تیزس،ص ۵۷.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درپیـــم څـــــپرکی

د څارنوالۍ اوسنۍ وضعیت ته کتنه

په دغه څپرکي کې د څارنوالي په اوسنۍ وضعیت باندې په عمومي توګه بحث ترسره کوو. او ددې لپاره چې د اوسنۍ وضعیت په اړه په کامل ډول پوه شو نو اړوند معلومات مو په یو مبحث یو په مطلب کې رانغاړلي دي تر څو معلومات منظم وي او په معلوماتو پوهیدل اسانه شي .

لمړی مبحث: د څارنوالي اوسنۍ وضعیت ته کتنه

لمړی مطلب: په عمومي ډول د څارنوالي اوسنۍ وضعیت ته کتنه: د افغانستان اسلامي جمهوری دولت د ۱۳۸۲هـ لمریز کال څخه تر ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې ۲۳ نیټې پورې حاکم وه، چې وروسته له دې نیټې څخه د افغانستان اسلامي آمارت ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې په ۲۴ نیټې باندې چې د ۲۰۲۱ میلادي کال د اګسټ میاشتې د ۱۵ نیټې سره سمون خورې افغانستان ونیوه او د دوهم ځل لپاره واک ته ورسیدل. د آسلامي آمارت له لورې د افغانستان نیولو سره سم په ټولو وزارتونو، ریاستونو، دولتي او غیر دولتي ادارو کې ژور تغیرات رامنځته شول. ځکه هر کله چې اسلامي امارت په افغانستان واک ترلاسه کړ نو په لکونو خلکو هېواد پریښود او نورو هیوادونو ته ګډوال شول، او د هغوي له هیواده وتلو سره سم اړوند دولتي او غیر دولتي اداري بې سرپرسته پاتې شوې چې پدې ترڅ کې د افغانستان آسلامي امارت امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند له لورې نوې ټاکنې وشوې او د وازرتونو او ریاستونو لپاره نوي وزیران او ریسان وټاکل شول. چې د افغانستان آسلامي امارت امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند له لورې مولوي شمس الدین (شریعتي) د افغانستان آسلامي امارت د لوی څارنوال په توګه معرفي او په خپل کار باندې پیل وکړ.

لکه څنګه چې د افغانستان آسلامي امارت مشر امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند د فرمان په اساس وویل چې ټول هغه اصول، قواعد او قوانین چې د اسلام مبارک دین سره په ټکر کې دي، لغوه دي او نه باید اړوندي اداري یې تطبیق کړي خو هغه اصول، قواعد او قوانین چې د اسلام مبارک دین سره په ټکر کې نه وي اړوندي اداري د اصولو قواعدو او قوانینو په عملي کولو باندې مکلفي دي، دا چې د څارنوالي ارګان او د څارنوالي اړوند قوانین لا لغوه شوي نه دي، نو اسلامي امارت دې ضمناً یو ډول مشروعیت ورکړی ده.[63]

دا چې په اوسني وضعیت کې د څارنوالۍ بنسټ شتون لري او د له منځه تللو په اړوند یې د آسلامي امارت مشر امیر المومنین لخوا کوم ځانګړی فرمان نده صادر شوي، بلکې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت هغه څارنوالان چې له هیواده بهر ندي تللي او لا په هیواد کې ژوند کوي، د تیر په څیر اوس هم خپلو دندو ته راځي، او خپل معاش ترلاسه کوي. البته د یادونې وړ ده چې ځینې څارنوالان له دندو ګوښه شوي او پر ځای یې نور څارنوالان ټاکل کیږي او ټاکل شوي دي چې د ګوښه کیدو اصلي لامل یې د څارنوالانو په فساد تورن کیدل دي.[64]

د څارنوالي ارګان اوسمهال شتون لري خو فعالیت نه ترسره کوي، بلکې د څارنوالانو دندې د اسلامي آمارت قاضیان او ورسره ځینې پخواني قاضیان ترسره کوي. دا چې ولې اوسمهال څارنوالي فعالیت نلري؟ نو لامل یې د تیر اسلامي جمهوریت د څارنوالانو په فساد بندې ککړوالی وه. دا یوه روښانه موضوع ده چې تیر حکومت کې څارنوالان خصوصا نظامي څارنوالان له فساده ډک وه، او لدې ارګان

[63].مصاحبه:امر قاري عابد جلالي(۲۱میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).
[64].مصاحبه:څارنوال محمد ادریس حقاني(۲۶میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه خلک ډیر ناخوښ وه. د پیسو په بدلي کې د بې ګناه اشخاصو تورن ثابتول، د بې وسه افرادو حقوق پایمالول، په شتمنو افرادو د دعوي د اقامې څخه ویره درلودل او د اسلامي آمارت له غړو سره د انسانیت خلاف اعمال ترسره کول، ټول هغه لاملونه وه چې څارنوالي د یو بې عدالته ارګان په توګه معرفي کړه او هغه دنده یې چې په ټولنه کې عدالت تامین کول وه له پامه غورځولی وه، نو ځکه اسلامي امارت ددې ټولو پورته ټکو په نظر کې نیولو سره تر امر ثاني پورې څارنوالي فعالیت ځنډولی ده، او د څارنوالانو دندې اوسمهال د اسلامي امارت قاضیان پر مخ بیایي.[65]

د څارنوالانود ټاکنې پروسه هم د تیر په څیر ده، د څارنوالي په اړوند چې کومو قوانینو پخوا شتون درلوده اوس هم له هماغو قوانینو څخه استفاده کیږي، اوسمهال د څارنوالانو نوی ټاکنه هم ترسره کیږي، چې د ازموینو اخیستلو پروسه او شرایط یې ټول د پخوا په څیر دي.[66]

د یو دولت په چوکاټ کې د څارنوالي شتون ډیر زیات اړین ځکه د څارنوالي په نشتون کې دعوو ته رسیدګي ډیره ستونزمنه او یا هم ویلای شو چې ناممکنه ده. که څه هم اوسمهال د اسلامي امارت د قاضیانو له لوري دعوو ته رسیدګي ترسره کیږي، خو دا چې د یو ولایت په سطه دعوي ډیرې زیاتې وي، نو قاضیان نشي کولای چې ټولو دعوو ته رسیدګي وکړي ځکه دغه قاضیان به هم د دولت له لورې د دعوي اقامه پر غاړه لري هم به د درېیم ګړي په توګه پریکړه صادروي، چې د یو شخص له لورې د قاضي او د څارنوالانو دندې پرمخ وړل ډیره ستونزمنه خبره ده.[67]

دا چې اوسمهال په قاضیانو باندې کار ډیر زیات او دعوو ته په ټاکلي وخت سره رسیدګي نشي کولای او ډیر تورن افراد بې سرنوشته پاتې کیږي، نو د افغانستان اسلامي امارت ددې لپاره چې د قاضیانو د کار حجم کم شي او د بې سرنوشته افرادو سرنوشت وټاکل شي، د یو ځانګړي کمیسیون په جوړولو باندې بوخت دي، او ددغه کمیسون دنده د بې سرنوشته افرادو سرنوشت ټاکل دي. [68]

څارنوالي بنسټ او د څارنوالانو شتون د یو دولت په ادانه کې ډیر اړین ده، ځکه هر کله چې څارنوال مدعي العموم واقع کیږي نو د ټولنې او دولت له حقوقو څخه دفاع کوي، او قاضي د درېیم ګړي په توګه پریکړه کوي. نو که چیرته قاضي خپله په یوه قضیه کې تحقیق وکړي او د دعوي د یو لوري شي او بیرته په همدې قضیه کې پریکړه وکړي نو دلته د شخصي اغراضو موجودیت پیښیږي، او ټولنه د قاضي په پریکړه شکمن کیږي. همدارنګه کله چې د څارنوالانو له لوري د یوې قضیې تحقیق او تعقیب ترسره کیږي نو له څو پړاونو څخه تیریږي چې د اشتباه او غلطي امکان پکې کم وي او تحقیق په ښه شکل سره ترسره کیږي، خو که چیرته قاضي هم پریکړه کوي او هم تحقیق ترسره کوي نو دا چې انسان ضعیف ده نو په تحقیق او پریکړه کې د اشتباه امکانات زیات وي.[69]

د څارنوالي شتون د دعوو رسیدګي او د عدالت د تامین لپاره ډیر اړین ده. که چیرته څارنوالي شتون ونلري، نو دعواو رسیدګي به د ځنډ سره مخامخ وي، د عدالت تامین به په ښه شکل نه ترسره کیږي ځکه دعواوي د څو پړاونو پر ځای د یوه پړاو څخه تیریږي او د اشتباه امکان پکې زیات وي، ډیر افراد به بې سرنوشته پاتې کیږي، او د هغوي د مجرمیت او عدم مجرمیت په اړه پریکړه ډیر په ځنډ سره صادریږي.[70]

---

[65]. مصاحبه:امر محمد همایون عزیزي(۲۹ میزان۱۴۰۱ش، مخامخ)
[66].مستعار نوم ایکس(۲ عقرب۱۴۰۱ش، مخامخ)
[67]. مصاحبه:مدافع وکیل منیر وهاج (۲۵میزان۱۴۰۱،واټس اپ)
[68]. مصاحبه:امر قاري عابد جلالي(۲۱میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).
[69]. مصاحبه:مدافع وکیل منیر وهاج (۲۵میزان۱۴۰۱،واټس اپ)
[70]. مصاحبه: څارنوال محمد یعقوب صاحبزی(۱۰ عقرب۱۴۰۱ش، واټس اپ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت کې څارنوالان د ډير واک څخه برخمن وه، مادي او معنوي امتيازات ورته ورکول کيدل، چې د ملکي څارنوالانو په نسبت د نظامي څارنوالانوامتيازات زيات وه، خو لدې هر څه سره نظامي څارنوالانو خپله ايماني او وجداني دنده په سحې توګه نه ترسره کوله او په فساد او ظلم به اخته کيدل، چې د افغانستان اسلامي امارت هم دې ټکو ته په نظر کې نيولو سره د څارنوالی فعاليت متوقف کړی ده. خو بايد د نظامي او ملکي څارنوالانو ترمنځ توپير وکړل شي او حد اقل ملکي څارنوالانو ته د فعاليت کولو اجازه ورکړل شي ځکه هغوي د نظامي څارنوالانو په پرتله دندو ته ډير وفادار وه او په احسنه شکل سره خپلې دندې ترسره کولې.همدارنګه په څارنوالي کې او د څارنوالانو لخوا د فساد د مخنيوي لپاره ځانګړي قواعد رامنځته کړل شي، د فساد کولو لارې وټړل شي او د فساد مخنيوي مديريت کړل شي.[71]

په اوسنې وضعيت کې د افغانستان اسلامي امارت ته پکار ده چې د يو منظم پلان سره سم د څارنوالي ارګان د فعاليت اجازه ورکړي تر څو په محاکمو د کار حجم کم کړل شي تر څو د افغانستان اسلامي امارت قاضيانو له لوري دعوي ته رسيدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي، همدارنګه د تورنو افرادو د بې سرنوشتي مخنيوي وکړل شي. څارنوالي د يو دولت په اډانه کې ډير اړين ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمايه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسيدګي لپاره يواځينې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.[72]

[71].مصاحبه: څارنوال محمد يعقوب صاحبزی(۱۰ عقرب۱۴۰۱ش، واټس اپ)
[72].مصاحبه: څارنوال مطيع الله عظيمي(۱۵عقرب۱۴۰۱ش، مخامخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــــایله

۱- څارنوالۍ یو تحقیقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پاڼه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتیبوي او د جزایي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولنې د نماینده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنایي عدالت د غوره تامین په موخه دعوي مخ ته وړي.

۲- څارنوالي د یو دولت په ادانه کې ډیر اړین ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمایه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسیدګي لپاره یواځینې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.

۳- د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې جزایي قضایاو ته د رسیدګي لپاره مختلف محاکماتي سیستمونه شتون لري چې لدې ځلور محاکماتي سیستمونو له جملې څخه د اسلام محاکماتي سیستم کې څارنوالي له ځانګړی رول څخه برخمنه ده.

۴- څارنوالي په اوسمهال کې (افغانستان اسلامي امارت دوهمه دوره) شتون لري، کاملا له منځه نده تللی خو عملاً فعالیت نلري، او اصلي لامل یې د تیرو څارنوالانو د پیسو په بدلي کې د بې ګناه اشخاصو تورن ثابتول، د بې وسه افرادو حقوق پایمالول، په شتمنو افرادو د دعوي د اقامې څخه ویره درلودل او د اسلامي آمارت له غړو سره د انسانیت خلاف اعمال ترسره کول، ټول هغه لاملونه وه چې څارنوالي د یو بې عدالته ارګان په توګه معرفي کړه او هغه دنده یې چې په ټولنه کې عدالت تامین کول وه له پامه غورځولی وه، نو ځکه اسلامي امارت تر امر ثاني پورې څارنوالي فعالیت ځنډولی ده.

۵- په اوسني وضعیت کې د افغانستان اسلامي امارت ته باید ده چې د یو منظم پلان سره سم د څارنوالي ارګان د فعالیت اجازه ورکړي تر څو په محاکمو د کار حجم کم کړل شي او د قاضیانو له لوري دعوي ته رسیدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي، همدارنګه د تورنو افرادو د بې سرنوشتي مخنیوي وکړل شي. څارنوالي د یو دولت په ادانه کې ډیر اړین ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمایه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسیدګي لپاره یواځینې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړانـــــديزونه

۱-د افغانستان اسلامي امارت ته پکار ده چې د څارنوالي بيا ځلې فعاليت اجازه ورکړي تر څو دعوي ته رسيدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي او د افرادو د بې سرنوشتي مخنيوي وکړل شي.

۲- د افغانستان اسلامي امارت بايد يو منظم پلان ترتيب کړي چې د افغانستان جمهوري دولت په ځير د نظامي څارنوالانو له لورې فساد ترسره نشي او بې ګناه افراد مجازات نه کړل شي.

۳- څومره چې ژر کيدای شي په کابينه کې د څارنوالي موضوع مطره شي او د فعاليت اجازه ورکړل ځکه د عدالت د تامين لپاره د څارنوالي شتون ډير اړين ده.

۴-څارنوالي ته عام او تام صلاحيت او استقلال ورکول تر څو چې د څارنوالي ارګان پيرته د کوم بل ارګان له فشار او مداخلې څخه خپلې دندې په مستقله توګه پرمخ يوسي.

۵-د نظامي او ملکي څارنوالانو د فعاليت ترسره کولو او اسخدام کولو لپاره معلوم قواعدو او قانون وضع کړل شي، تر څو د څارنوالانو د فعاليتونو د بې نظمي څخه مخنيوي وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـــــــــاخذونه

1. القران الكريم.
2. اخلاق حقوقي در عمل (اخلاق و سلوک مسلکي).تمويل کننده: اداره حاکميت قانون و مبارزه با مواد مخدر بين المللي، وزرات خارجه امريکا(INL)و تطبيق کننده،بنياد آسيا.
3. تمکين، تاج محمد (۱۳۹۹). څارنوالی او رول په جزايي دعوه کي، ننګرهار پوهنتون، حقوق پوهنځی، ماستري تيزس دفاع.
4. جويباري، رجب ګلدوست (۱۳۹۱). کليات آئين دادرسی کيفری، انتشارت جنګل جاودانه، چاپ دهم.
5. دانش، سرور(۱۳۹۴). حقوق اساسي افغانستان، کابل:انتشارات دانشګاه ابن سينا، چاپ سوم.
6. دانش، حفيظ الله (۱۴۰۰). د جزاي محاکماتو اصول، کابل، نوی مستقبل خپرندويه ټولنه.
7. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۶)هـ کال. رسمي جريده،۱۵۶ ګڼه.
8. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۴۳)هـ کال،رسمي جريده.
9. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۳)هـ کال، رسمي جريده.
10. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۵۵)هـ کال.رسمي جريده.
11. د افغانستان اسلامي آمارت،(۱۴۱۹)هـ کال.۱۰۹ګڼه فرمان،۲ ماده،دويم بند.
12. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۸۲).۸۱۸ رسمي جريده، کابل دولتي مطبعه.
13. د افغانستان جزايي اجراتو قانون(۱۳۹۳).۱۱۳۲رسمي جريده.
14. د افغانستان د څارنوالي د واک او تشکيل قانون(۱۳۹۲).۸۴۳ رسمي جريده.
15. رسولي، محمد اشرف (۱۳۹۷). اصول محاکمات جزايي، کابل، انتشارات سعيد.
16. صحيح المسلم، مسلم بن حجاج القشيري (۲۶۱هـ ق). نشر آرام باغ کرانشي، کتاب البر باب الفضل الرفق.
17. عميد حسن (۱۳۸۵). فرهنګ عميد فارسي، موسسه انتشارات کبير، تهران ميدان استقلال.
18. نيازي، محمد مصطفی (۱۳۹۴) د اسلام قضايي نظام، ژباړه محمد قريب اديب اساس، قرطبه خپروندیه ټولنه.
19. IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان (۱۳۹۷).مباحث عمومی وکالت دفاع برای کلينيک های حقوقی بنياد،ديپارتمنت تعليمات بين المللی حقوقی،کابل.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library